

Tidningen *Offensiv* om Sverige våren 1917

1917-18 befann sig Sverige i en förrevolutionär situation, med stor social oro och massaktioner – demonstrationer, strejker, inspektioner m m. Sverige har aldrig varit så nära en arbetarrevolution.

Under våren har tidningen *Offensiv* publicerat en rad artiklar om dessa händelser. Den första artikeln nedan är av mer övergripande karaktär, den redogör för de stora dragen i utvecklingen, medan de övriga tittar närmare på specifika tilldragelser. Vi har försökt ordna artiklarna i tidsordning, men det har inte gått att åstadkomma konsekvent, eftersom händelserna ofta överlappar varandra tidsmässigt.

Martin Fahlgren 8/6 2017

Lästips (se även noterna i de följande artiklarna)

Sigurd Klockare: [Svenska revolutionen 1917-1918](#)

Håkan Arvidsson: [Inledning till Revolutionen i Sverige 1917-1924](#) (om partisprängningen i början av 1917 och dess följder)

[Socialdemokratiska vänsterpartiets allmänna grundsatser](#) (från maj 1917)

Karl Kilbom: [I hemligt uppdrag](#) (memoarer som täcker åren 1915-1924)

Ture Nerman: [Allt var rött](#) (memoarer som täcker tiden fram till 1929).

Anton Nilsson: [Från Amalthea till ryska revolutionen](#).

Innehåll

Sverige 1917: "Missnöjet hade nått en farlig punkt"	1
Sverige vintern 1917: "Oro och rena revoltstämningen"	13
1917 börjar med Socialdemokraternas partisplittring	14
Sverige maj 1917: Nytt vänsterparti grundas	19
Hungerupproret 1917 – Västervik tände gnistan	23
Hungermarscherna i Röda Ådalen 1917	27
Stockholm skakas av potatisrevolution	32
Potatisrevolutionen – hundra år	34
Hunger på Södermalm	36
Göteborg 1917: Upp mot 50 000 tågade för bröd och fred	37
Seskarö 1917: Arbetarna avvärjar militären	41
5 juni 1917: Generalstrejk i ett belägrat Stockholm	47

Sverige 1917: ”Missnöjet hade nått en farlig punkt”

Offensiv 4/1 2012 av Per Olsson

Hittills finns det inget enskilt år som har fått en sådan betydelse för den globala utvecklingen som 1917 – året som förändrade världen. År 1917 kan räkna upp många omskakande och epokgörande händelser, men ingen så betydelsefull som den ryska socialistiska oktoberrevolutionen. För första gången grep arbetare och fattiga bönder makten.

Oktoberrevolutionen blev ett exempel som följdes av revolutionära uppror runt om i Europa och av rädsla för revolutionen tvingades kapitalisterna till stora eftergifter. Det var oktoberrevolutionen för 95 år sedan som fick de styrande i Sverige att börja ge upp sitt motstånd mot allmän och lika rösträtt och 8 timmars arbetsdag. Åren 1917-18 blev de mest dramatiska i Sveriges historia. Revolutionen stod för dörren.

Året 1917 innehåller många lärdomar som är omistliga i dagens kamp för global socialism – en värld i fred och frihet.

”**Vare sig förr** eller senare har landet stått så nära en radikal omvälvning, en revolution, som då. Livsmedelsbrist i spåren av första världskriget, växande klassklyftor, den svenska högerns hårdnackade motstånd mot allmän och lika rösträtt utgjorde den inrikespolitiska bakgrunden till den svenska arbetarklassens politiska mobilisering.

Till den sociala oron bidrog också en rad omvälvande händelser ute i Europa: förutom världskriget, den revolutionära utvecklingen i Ryssland, det finska inbördeskriget och -ansatserna till en revolution i Tyskland i slutet av år 1918”. Det medgivandet måste även en skribent i i tidskriften *Populär Historia* göra i en artikel publicerad i mars 2007, rubricerad ”1917-18 Sverige i uppror”.

År 1917 pågick ännu det första världskriget, som startats 1914. Ett krig som spred död och barbari.

När första världskriget bröt ut i början av augusti 1914 kollapsade Andra Internationalen. Den internationella socialistiska organisation som hade bildats 1889 för att förena arbetarna i en gemensam kamp mot kapitalism och militarism kom att bli ett av krigets första offer.

Vid krigsutbrottet slöt de flesta av Internationalens partier upp bakom sina respektive länders krigförande regeringar. Undantaget var den ryska socialdemokratins två partier – de revolutionära bolsjevikerna och de inomkapitalistiska mensjevikerna – och de serbiska Socialdemokraterna. (Socialdemokratien var då en helt annan rörelse än idag. Ledarna hade visserligen övergett socialismen, men inte gräsrotterna, och arbetarna såg Socialdemokraterna som sitt parti, ett redskap för revolutionära omdaningar).

I andra länder var det enskilda socialister eller små socialistiska grupper, oppositionella strömningar inom socialdemokratien och de socialdemokratiska ungdoms- och kvinnoorganisationer som tog upp kampen mot det imperialistiska kriget och för arbetarsolidaritet.

Efter att den internationella socialdemokratien hade lidit skeppsbrott och de facto splittrats i augusti 1914, ställdes den tidens verkliga socialister inför uppgiften att bygga nya arbetarpartier och en ny socialistisk International.

Redan 1912 hade den ryska socialdemokratien splittrats. Bolsjevikerna (från det ryska ordet för majoritet) ledda av Vladimir Lenin, var de som tidigast slog fast att nu gällde det att bygga en ny ”tredje international på revolutionär basis”.

Tiden krävde såväl ett politiskt som organisatoriskt avskiljande från de socialdemokratiska partier som hade tagits över av opportunisterna och fientliga klasskrafter som fruktade klasskampen och som närde illusioner om en krisfri, fredlig kapitalism.

I Sverige var det främst det socialdemokratiska ungdomsförbundet med stöd av andra vänsterkrafter som stod fast vid de gamla utfästelserna om att med alla medel, inkluderat generalstrejk, bekämpa krigshetsarna. Parollen var: ”Inte en man, inte ett öre mot den förbrytelse mot mänskligheten som heter militarismen”. Militarismen definierades som ”ett kapitalistiskt affärs- och maktintresse”.

Sverige stod utanför kriget. Men kungen med stöd av flertalet kapitalister, höga militärer och högern var tyskvänlig och såg upp till det kejsarliga Tyskland.

Månaderna innan krigsutbrottet hade kungen och andra högljudda rustningsaktivister bedrivit en intensiv kampanj för att avsätta den sittande regeringen, som inte ansågs vara tillräckligt försvarsvänlig. I syfte att nå sitt mål – en ny regering – lät kung Gustaf V och hans följe i början av februari 1914 arrangera ett bondetåg med 30 000 deltagare genom Stockholm.

Kungens kupp 1914, som har gått till historien som borggårdskuppen, ledde till att en ny icke parlamentariskt vald regering tog över.

Det var en storkapitalets ministär som kom att styra efter borggårdskuppen.

Aldrig har så många kapitalister suttit kring regeringsbordet; Wallenbergdynastins stamfader K. A. Wallenberg var utrikesminister, textilindustrins storägare Axel Wennersten finansminister, redaren Dan Broström sjöfartsminister och godsägaren friherre Johan Beck-Friis jordbruksminister. I spetsen för denna skara kapitalister och adelsmän stod den nya statsministern Hjalmar Hammarskjöld, som bland annat varit en av kungens rådgivare. I folkmun blev Hammarskjöld snabbt ”Hungerskjöld”.

Som svar på borgarnas bondetåg anordnade Stockholms arbetarrörelse, som dominerades av vänstern inom socialdemokratin, ett mäktigt arbetartåg med 50 000 deltagare. Demonstrationen genom Stockholm den 8 februari 1914 blev till den dittills största arbetarmarsch som genomförts i landet.

När kriget bröt ut deklarerade ledarna för den svenska socialdemokratin samma borgfred (klassamarbetspolitik), som merparten av deras kollegor utomlands. Från ett partimöte i Kisa sände Socialdemokraternas ledare Hjalmar Branting ett telegram till statsminister Hammarskjöld som lovade att regeringen kunde räkna med ”ett fullt förtroende från ett enigt folk”. På samma möte deklarerade Branting att: ”Inför krigets tryck måste varje folks inre sociala strider, hur skarpa de än är, träda tillbaka”.

Varpå en överförtjust statsminister replikerade att: ”Med uppriktig glädje och tacksamhet har jag mottagit det värdefulla vittnesbördet om alla svenskars eniga samverkan under dessa allvarliga dagar.”

Efter att Branting skickat sitt telegram uttalade LO-ledningen att man nu måste lämna ”de öppna konflikternas taktik”. Regeringen och kapitalistklassen var inte sena att utnyttja den borgfred som Branting och LO-toppen hade utlyst.

Det var mest på papperet som Sverige var neutralt. Regeringen var emellertid tyskvänlig och borgarkampanjerna för att Sverige skulle sluta upp på Tysklands sida avlöste varandra.

Första världskriget var ett imperialistiskt krig. För att erövra marknader och territorier, säkra profiter samt vinna makt och inflytande var den tidens stormakter inte främmande för att kasta samhället tillbaka i barbari. Kriget utkämpades i huvudsak mellan två imperialistiska allianser: Ententen (vars främsta länder var Storbritannien, Frankrike och Ryssland, och som

USA anslöt sig till på våren 1917) och Centralmakterna (Tyskland, Österrike-Ungern jämte deras bundsförvanter Osmanska riket, dagens Turkiet, och Bulgarien). Totalt dödades över 20 miljoner människor under de år som första världskriget rasade (1914-18). Många av första världskrigets slag skördade fler offer än det totala antalet döda i de krig som hade förekommit tidigare. Under 1914-18 förvandlades delar av Europa till krigskyrkogård och till krigets fasor ska läggas Spanska sjukan – den hittills värsta pandemi som plågat världen.

I skydd av borgfreden ”antogs nu rustningsplanerna... Storkapitalets regering kände nu sig mycket säker i sadeln och den vidtog flera anmärkningsvärda dispositioner efter krigsutbrotten för att hindra folkets vilja från att komma till uttryck. De lät alla landets klockor klämta olycksbådande till mobilisering. Planlöst företogs massinkallelser... Arbetslösheten tilltog i massomfattning samtidigt som exporten ökade, varubristen tilltog och priserna gick i höjden. De horribla åtgärderna kan närmast betraktas som ett nervkrig mot folket”, skriver Knut Bäckström i sin [Arbetarrörelsen i Sverige del 2](#).

Kapitalisterna såg kriget som en möjlighet att flytta fram den svenska kapitalismens positioner och knyta närmare band till den tyska imperialismen.

Inte minst exportindustrin gjorde exempellösa vinster på handeln med Tyskland och Centralmakterna. Mellan 1914 och 1915 fördubblades värdet på den svenska exporten. ”Mellan 1913 och 1916 ökade den svenska exporten av centrala produkter som järn och metall, trävaror, massa och papper kraftigt i volym och priserna nästan fördubblades. Det uppsvinget i exporten berodde främst på att centralmakternas efterfrågan ökat. Före kriget hade svensk export till Tyskland-Österrike svarat för cirka tjugo procent av den totala exporten. År 1915 hade andelen fördubblats”, noterar Ulf Olsson i sin hyllningsskrift till den dåvarande utrikesministern K. A. Wallenberg (*Finansfurstens K. A. Wallenberg 1853-1938*).

Exporten av kött, mejeriprodukter och andra livsmedelsprodukter bidrog till dyrare mat på hemmaplan och sjunkande kaloriintag. Under de sista krigsåren rådde brist på mat och det gick inte att hålla hungern borta.

Dyrtiden och de groteska klyftorna undergrävde borgfreden. Samtidigt ökade motsättningarna inom arbetarrörelsen, i Sverige och internationellt.

I Sverige fick den socialistiska vänstern ny kraft och inspiration från bolsjevikerna, vars grupp i duman (riksdagen) hade röstat emot krigskrediter och som straff deporterats, samt av det växande krigsmotståndet i Tyskland. Den socialistiska vänstern i Tyskland, ledd av Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht, som till en början var den enda socialdemokraten som vågade rösta emot krigskrediter, hade börjat organisera sig och 1915 genomfördes den första demonstrationen mot kriget.

Spänningarna inom den svenska arbetarrörelsen nådde en ny kulmen när det socialdemokratiska ungdomsförbundet tillsammans med andra vänsterkrafter anordnade en Arbetarfredskongress den 18-19 mars 1916 (fredskongressen).

S-ledningen och LO-toppen var rasande och stämplade kongressen som ”ett illojalt och disciplinvidrigt tilltag”. Trots topparnas hot och risken för att myndigheterna skulle besvara kongressen med repressalier samlades 265 deltagare på kongressen i mars. Kongressen antog ett manifest med rubriken ”Fred till varje pris”, som manade till utomparlamentariska massaktioner, bland annat generalstrejk, om makthavarna skulle dra Sverige in i kriget.

Efter att fredskongressen avslutats svarade myndigheterna med att åtala och döma tre av dess deltagare: Zeth ”Zäta” Höglund, det socialdemokratiska ungdomsförbundets ledare, dömdes till ett års fängelse och Ivan Oljelund från Ungsocialisterna, en anarkistiskinfluerad grupp, och Erik Hedén, socialdemokrat, till straffarbete för stämpling till förräderi. I Högsta

domstolen mildrades domarna till ett års fängelse för Höglund och åtta månader för Oljelund, Hedén frikändes.

Domen mot Höglund var ett hårt slag mot vänstern inom socialdemokratien, som berövades sin kanske främste företrädare samtidigt som det bara var en tidsfråga innan socialdemokratien skulle komma att splittras och missnöjet i landet brisera.

Även internationellt började socialistiska krigsmotståndare att förena sig. I september 1915 samlades 37 delegater från 11 länder i schweiziska Zimmerwald för att formulera program och uppgifter mot kriget.

I Zimmerwald deltog bland andra Lenin, Trotskij, tyska oppositionella socialdemokrater samt Zäta Höglund och Ture Nerman som representanter för den socialdemokratiska vänstern i Sverige och Norge.

Det var ingen enig församling som möttes i Zimmerwald och det uttalande som till sist antogs, var en kompromiss, som i huvudsak författades av Trotskij. I Zimmerwald lades dock en av de första byggstenarna till det som skulle bli den nya Tredje, kommunistiska Internationalen.

Det socialdemokratiska ungdomsförbundet i Sverige var Europas starkaste och vänsterns ryggrad. Under 1916 ökade förbundets medlemstal med 5 000 till 15 000 och förbundets veckotidning nådde en upplaga på 25 000 exemplar.

Under 1916 blev maten allt dyrare och mot slutet av året rådde brist på livsmedel. Vid årsskiftet infördes ransonering, men ransonerna var magra och priserna bara fortsatte uppåt, vilket fick reallönerna att falla snabbt. Priset på basfödan potatis steg med nära 300 procent från sommaren 1916 till april 1917. ”De växande materiella svårigheterna gjorde det inte möjligt att vidmakthålla den s k borgfreden. Livsmedelsbristen och ett ohöjlt jobberi [svarta-börshandel] med viktiga nödvändighetsvaror skapade hos de breda lagren en orosstämning som inte kunde bemästras. Priserna sköt raskt i höjden... Den tilltagande bostadsbristen pressade hyrorna i höjden och skapade nya svårigheter, särskilt i tätorterna och på industriplatserna ute i landet. Flerstädes härskade rena revoltstämningen, omfattande demonstrationer och spontana strejker visade att missnöjet hade nått en farlig punkt. Det är inte mycket sagt, att den svenska arbetarklassen levde i ett febertillstånd under 1917”, skriver Ragnar Casparsson i sin historik över LO.

Vintern/våren 1917 blev dramatisk. I februari, på den tionde partikongressen, splittrades Socialdemokraterna.

Partitoppen drev ut vänstern, som trots att den hade fått 42 procent av alla röster i valen av kongressombud inte hade mer än 40 av kongressens totalt 180 ombud.

Inga taktiska manövrer kunde förhindra en splittring. Ledningen hade bestämt sig och Branting hade redan innan kongressen, gjort klart att avgörandets stund var inne; ”det ska städas i partiets hus”. Vänstern hade att välja: total underkastelse eller bli suspenderade/uteslutna.

Vidare hade den internationella socialdemokratins svek och kollaps vid krigsutbrottet placerat uppgiften att bygga nya revolutionära arbetarpartier i dagordningens topp.

Krig och revolution är avgörande tester för varje riktning inom arbetarrörelsen och socialdemokratien hade inte varit förmögen att formulera en självständig klasspolitik gentemot de kapitalistiska regeringarnas krig. Dessutom kom splittringen, skulle det visa sig, att i tiden sammanfalla med den svenska revolutionens början. På våren 1917 kom missnöjet att uttryckas i form av strejker och massdemonstrationer för mat, lönehöjningar, 8 timmars

arbetsdag och allmän och lika rösträtt. Bara några veckor efter att den svenska socialdemokratin splittrades störtades tsaren i Ryssland.

I början av april 1917 delades den tyska socialdemokratin och USPD – det oavhängiga socialdemokratiska partiet – bildades. I USPD ingick även den revolutionära vänstern – Spartakisterna, under Luxemburgs och Liebknechts ledning. Samma månad bröt en strejkrörelse ut i Tyskland och franska soldater gjorde myteri.

Tiden var inne att samla de socialistiska krafterna i ett nytt parti.

De verkliga frågorna bakom splittringen av den svenska socialdemokratin var ledningens vilja till samarbete med liberalerna, ministersocialismen och dess försvarsvänliga politik, skrev Zäta Höglund i sina memoarer. För att kunna sätta sig i en borgerlig regering såg S-toppen det som nödvändigt att driva ut vänstern, Utrensningen var en fortsättning på den borgfredspolitik som hade proklamerats 1914.

Vänstern inom socialdemokratin var emellertid långtifrån politiskt homogen. Det som förenade var oppositionen mot partiledningens högerkurs och bristen på intern demokrati. Däremot var man själv splittrad vad gäller program, strategi och taktik. Det i sin tur lade hinder i vägen för det nya partiets framväxt. Det fanns en revolutionär flygel runt ungdomsförbundets ledning, men även reformister som Ivar Vennerström som ledde Västernorrlands partidistrikt och bland de oppositionella socialdemokraterna fanns även de som likt Carl Lindhagen kunde beskrivas som humanister – utopiska världsförbättrare.

Icke desto mindre hade vänstern en enorm potential genom att den hade stöd av nästan samtliga medlemmar i arbetarrörelsens mest dynamiska del – det socialdemokratiska ungdomsförbundet.

Omedelbart efter den partisprängande kongressen började vänstern förbereda bildandet av ett nytt parti. Den socialdemokratiska vänstern stöddes, förutom av ungdomsförbundet, av två socialdemokratiska partidistrikt – Västernorrland och Norrbotten – och 16 riksdagsledamöter. Till det ska läggas kontrollen över fyra tidningar, varav tre dagstidningar: Nya Norrland, Norrskensflamman och Folkets Dagblad Politiken, som blev en dagstidning under 1917.

I maj bildades det nya Sveriges socialdemokratiska vänsterparti (SSV). Den konstituerande kongressen ägde rum i en tid präglad av masskamp.

Den svenska revolutionen hade inletts och massorna hade gått ut på gatorna jämsides med en snabb uppgång i antalet strejker. Borgfreden var bruten och regeringen Hungersköld hade avgått i mars efter att ha malts sönder av inre motsättningar och rädsla för massrevolter.

En revolution är inte en händelse utan en serie av händelser som kännetecknas av: ”massornas direkta ingripande i historiens förlopp... Massorna slår inte in på revolutionens väg med en utarbetad plan för samhällets återuppbyggnad, utan snarare med en stark känsla av att inte längre kunna uthärda den gamla regimen”, Trotskij: [Ryska revolutionens historia del 1](#), förordet.

I Sverige var det bristen och dyrtiden som fick massorna att ge sig ut på gatorna för att försöka styra och vända samhällsutvecklingen till sin fördel.

Starten för det så kallade hungerupproret 1917 ägde rum i Söderhamn den 11 april, då omkring 200 kvinnor demonstrerade mot knappa brödransoner. Men det var i Västervik några dagar senare som lavinen sattes i rullning.

De började med små demonstrationer den 14 april som två dagar senare utvecklades till att staden lamslogs av strejkaktioner och demonstrationer som tvingade de styrande samt handlare att sänka priserna. På kvällen den 16 april antog arbetarna i Västervik krav på 8 timmars

arbetsdag och rejäla lönelöft som kompensation för de ökade levnadskostnaderna. En kommitté bildades med namnet ”Arbetarkommittén av den 16 april 1917” för att samordna den fortsatta kampen och se till att de löften man erhållit omvandlades till konkreta förbättringar.

Arbetarna tog delvis över styret av Västervik. ”Västerviksarbetarnas aktion ledde åtminstone inledningsvis till en del framgångar. På flera företag framtvingades löneförhöjningar eller dyrtidstillägg. Priserna på bl a bröd, mjölk, ved och kött sänktes och staden upplät jord för potatisodling. Brödransonerna ökade och livsmedelsförsörjningen blev över huvud taget effektivare. Principiellt intressant är den faktiska maktställning som arbetarna uppnådde på vissa områden. Genom kommittén utövades en varierande grad av kontroll över sädesförmalningen, brödransoneringens genomförande och stadens potatisinköp. Fiskhandeln, eventuellt också handeln med kött, tvingades förbinda sig att först och främst förse invånarna i Västervik med livsmedel, och representanter för arbetarna tillsåg fortlöpande att vinsten inte blev oskälig. Dessa konkreta maktbefogenheter, uppnådda efter massmobilisering av stadens arbetarklass, förlämnar händelserna i Västervik en viss revolutionär prägel”, skriver historikern Hans Nyström i sin bok *Hungerupplöppen 1917*.

Västervik satte ett exempel som snabbt fick efterföljd. Den 18 april demonstrerade arbetare i Kalmar mot svartabörshandeln och dagen därpå antog ett arbetarmöte i Skara ett uttalande med nästan identiska krav som Västervik. Samma dag (den 19 april) demonstrerade kvinnor i Borlänge och det uttalande de antog avslutades med att: ”Skall hungerpiskan längre vina över oss och våra barn kunna vi inte i längden svara för de åtgärder, som kunna komma att vidtagas. Exemplet finnes från vår granne i öster att genom kraftiga åtgärder livsmedelsbristen kan avskaffas”.

Det var sannolikt första gången som demonstranter i Sverige direkt knöt an till februarirevolutionen i Ryssland 1917 som störtat det gamla tsarväldet. (I Ryssland användes ännu den gamla julianska kalendern, som låg 13 dagar efter ”vår” gregorianska kalender. Februarirevolutionen inleddes den 23 februari med demonstrationer och strejker på den Internationella kvinnodagen den 8 mars enligt den gregorianska kalendern, oktoberrevolutionen den 7 november.)

Den 19-29 april deltog minst en kvarts miljon människor i olika manifestationer runt om i landet, enligt Carl Göran Andrae i *Revolt eller Reform* och hans siffror ”utgår konsekvent från de lägsta siffror som redovisas”.

Under våren 1917 kom totalt 146 manifestationer på 107 platser att äga rum. Kraven som restes begränsades inte till bröd och höjda löner. På många arbetsplatser krävde arbetarna också 8 timmars arbetsdag, allmän och lika rösträtt för män och kvinnor, skattebefrielse för lågavlönade, republik och i Västerås manade man också till skatte- och hyresstrejk.

I Ådalen nådde kamprörelsen våren 1917 sin största omfattning. Massdemonstrationerna avlöste varandra. Under stridsropet ”Leve revolutionen” tågade arbetarna genom Ådalen. Lokaltidningen Nya Norrland beskrev de jättelika demonstrationerna som ”en svart ringlande orm av människor i raseri”. Genom sina inventeringar av de verkliga förhållandena tvingade arbetare handlare och storbönder att öppna sina förråd och sälja till priser som var överkomliga.

Ådalens arbetare krävde också att Anton Nilson, socialisten som satt fängslad i Härnösand efter att ha dömts till livstid för att ha varit med och sprängt strejkbrytarfartyget Amalthea 1908, skulle frigges och vanliga soldater att ansluta sig till kampen.

Myndigheterna var skrämde och mobiliserade trupper. Order utgick om att Anton Nilson skulle skjutas om massorna stormade fängelset. I Härnösand bildades även ett arbetarråd och 10 000 demonstrerade på 1 maj. Demonstranterna, som kom från hela Ådalen, var betydligt

fler än antalet invånare i staden vid den här tiden. Men stormningsförsöket blev ett misslyckade och Anton Nilson blev kvar i fängelse.

Ådalens inventeringar spred sig omedelbart till andra platser. Från den 21 april till den 5 maj skakades Göteborg av strejker, massdemonstrationer, massmöten och kravaller. Vid flera tillfällen gick polisen till våldsamt angrepp mot demonstranterna och den 5 maj tog man hjälp av militären för att driva bort de människor som hade gått ut på gatorna för att kräva bröd.

Veckan innan 1 maj blev en vecka av demonstrationer i Stockholm. Det var Söders fattiga kvinnor som revolterade. Demonstrationerna kulminerade den 5-6 maj i de så kallade Söderkravallerna.

Deltagandet i 1 maj-demonstrationerna 1917 var rekordstort. Rainer Andersson skriver i sin bok *Om bara vi vill, så går det* att uppemot 600 000 demonstrerade på 1 maj. Det motsvarar mer än var tionde invånare. Ett svårslaget rekord, som ger ett mått på stämningarna.

I spetsen för vårens masskamp stod arbetarungdomen och kvinnorna. ”Aldrig tidigare i svensk historia har så många kvinnor vädrat sin ilska och framträtt som talare, undertecknare av skrivelser eller blivit invalda i deputationer utsedda av massmöten. Också de värnpliktiga protesterar... och inget ter sig mer oroande i borgerlighetens ögon som takt- fast tågar på gatorna och samtidigt hörs sjunga arbetarsånger” (R. Andersson: *Om bara vi vill, så går det*).

Det jäste på landets regementen. ”Vi kunna inte lita på trupperna, det är det svåra i denna situation”, lär civilminister Oscar von Sydow ha yttrat i förtvivlan. Enbart mellan den 18 april och den 1 maj genomfördes 19 demonstrationer eller matstrejker från värnpliktiga.

”Hela Jämtlands regemente revolterar”, löd en tidstypisk rubrik och på initiativ av den socialdemokratiska vänsterklubben i Stockholm bildades föreningen Arbetare och soldater, som fick efterföljare i andra städer.

Att soldater i uniform solidariserade sig med arbetarkampen gav besked om att den gamla ordningen var på väg att rämna. På ön Seskarö i slutet av maj avväpnades de första trupper som satts in mot de revolterade sågverksarbetarna.

Det skulle ta årtionden innan den inhemska borgarklassen kastade av sig rädslan för nya Seskarö.

Talmannen och den förre regeringsledamoten Hugo Hamilton skrev strax innan 1 maj 1917 att det mest oroande är ryktet om att värnpliktiga planerar ”några ryska fasoner”, det vill säga göra massmyteri, avsätta officerarna och solidarisera sig med de på gatorna. ”Man har en känsla att när som helst kan en explosion inträffa”, skrev han vidare i sin dagbok.

Det nya Socialdemokratiska vänsterpartiet försökte med hjälp av olika enhetsinitiativ – samarbete med bland annat Syndikalisterna som organiserade många revolutionära arbetare men som politiskt helt missade betydelsen av kampen för allmän och lika rösträtt – göra inbrytningar bland de i huvudsak äldre arbetarna som ännu stödde Brantings socialdemokrater och hoppades att partiet skulle leverera så fort man kom i regeringsställning. Stödet var alltså inte ovillkorligt och tiden arbetade för det nya partiet.

Varje revolutionär process utmärks av snabba förändringar i medvetenhet och stämningssläge.

I ljuset av nya erfarenheter, särskilt efter att Branting med flera andra socialdemokrater blivit ministrar i en borgerlig regering och mot bakgrund av det exempel som oktoberrevolutionen i Ryssland utgjorde, skulle stämningarna komma att ändras och SSV skulle få en bättre jordmån. Det gällde att som Lenin uttryckte det, våga vara i minoritet och tålmodigt arbeta för att övertyga dem som inte omedelbart var beredda att ansluta sig till det revolutionära programmet.

I juni nådde masskampen mot hunger och dyrtid – för bröd, lönehöjningar, 8 timmars arbetsdag och rösträtt sin kulmen. I samband med att frågan om en rösträttsreform skulle behandlas av riksdagen, uppmanade SSV Stockholms arbetare att lägga ned arbetet och demonstrera den 5 juni.

Den dagen var huvudstaden en belägrad stad och på flera offentliga byggnader hade kul-spruteposteringar placerats ut. Riksdagshuset och slottet skyddades av militär med bajonetter på och polis fanns överallt.

Plötsligt gick polisen till attack mot de tiotusentals fredliga demonstranter som hade samlats på Gustav Adolfs torg. Polisen ”far fram som lössläppta vildar”, vittnade Casparsson. Demonstranterna begav sig sedan till Folkets Hus, förflyttningen gjordes på uppmaning av SSV och Branting som hade lämnat riksdagen och anslutit sig till demonstrationen för att inte S skulle överflygas.

Vid Folkets Hus vädjade Branting till de församlade att vända hem, men ”möttes av en proteststorm utan like på ett svenskt folkmöte. Han kunde inte göra sig hörd och måste till sist kapitulera och dra sig in bakom balkongdörrarna. Storstrejk,orstrejk – ljöd ropen från de tiotusentals som trängdes med varandra och rycktes med av ett våldsamt känslorus”, berättar Casparsson.

SSV hade nu fått ett gyllene tillfälle att på allvar inleda en kampanj för en generalstrejk under hösten, som skulle både pressa och avslöja Branting och inte minst LO-ledningen som var livrädd för enorstrejk med politiska krav. Men det nya partiet missade att till fullo ta tillvara de nya möjligheter som öppnades upp.

SSV:s Carl Lindhagen som talade efter Branting från Folkets Hus balkong den 5 juni gav inte ens sitt stöd till kravet på generalstrejk, trots att det var ett av SSV:s huvudkrav.

Att SSV åtminstone delvis hade kunnat behålla initiativet från den 5 juni, åskådliggörs genom att det dagen efter samlades över 10 000 på ett utomhusmöte som partiet anordnade i Stockholm.

SSV fortsatte förvisso att kampanja för att LO skulle utlysa en generalstrejk, men LO-ledningen hade så tidigt som i april gjort klart att man under inga villkor skulle utlysa några -strejkaktioner. Enligt LO:s ordförande ”skulle enorstrejk under nu rådande situation endast vara början till något mer”.

Mot den bakgrunden var det nödvändigt att SSV:s kampanj för generalstrejk – en endags politisk strejk – även kompletterades med ett förslag till datum för enorstrejk, alternativt en aktionsdag med massdemonstrationer och strejker på de platser där vänstern hade inflytande.

En sådan kampanj i kombination med att SSV hade tagit initiativ till att bilda aktionskommittéer för att samordna kampen och trygga försörjningen skulle också ha gett ett mer konkret innehåll till kravet på arbetarråd samt knyta an till både de många strejker som genomfördes hösten 1917 och till den ryska oktoberrevolutionen.

Visserligen var intresset fokuserat på höstens val och majoriteten av arbetarna skulle rösta på S, men valresultatet skulle bara vara en tillfällig och ytterst missvisande stämningmätare, eftersom kvinnor, de sämst ställda och ungdomen på 24 år saknade rösträtt.

Valet i september 1917 blev icke oväntat en framgång för Brantings socialdemokrater, som kunnat dra vinning av den revolutionära jäsning som man egentligen fruktade, och ett litet bakslag för SSV som förlorade fyra riksdagsplatser. Med allmän och lika rösträtt skulle partiet ha betydligt fler röster. Valet var dock bara ett ögonblick i historien. Tyvärr tycks SSV:s

ledning ha lagt för stor vikt vid valresultatet och det gjorde att partiet och dess medlemmar inte var tillräckligt förberedda på vad som skulle hända efter valet. De väljare som röstat på Branting gjorde det i förhoppningen om att nu skulle den allmänna och lika rösträtten genomföras, 8-timmarsdagen bli verklighet, republik införas och det skulle bli möjligt med mat på borden. Så skedde inte.

Den nya regeringen, en koalition mellan borgerliga liberaler och Brantings socialdemokrater, svarade inte alls upp mot dessa förväntningar. Under 1918 laddades motsättningarna upp så till den grad att såväl arbetarklassen som kapitalistklassen förväntade sig ett revolutionärt genombrott. Och livsmedelsbristen blev än värre än den hade varit våren 1917.

År 1917 blev ett förberedelsens år, ett år av radikaliserings och organisering. SAC:s (Syndikalisternas) medlemstal steg under 1917 med 63 procent från drygt 9 500 till 15 200 vid årets slut, och LO:s medlemstal ökade med 32 procent till drygt 186 000.

Tusentals unga arbetare anslöt sig till det nya vänsterpartiet, vars ungdomsförbund räknade över 18 000 medlemmar när 1917 gick mot sitt slut.

Den röda våren 1917 beskriver Sigurd Klockare som ”en orolig vår. Spänningen överträffas blott av läget i november och december 1918”.

Internationella händelser spelade en oerhörd roll för utvecklingen i Sverige 1917-18. De ryska revolutionerna i februari respektive oktober 1917, klasskriget i Finland 1917-18 och den tyska revolutionen i slutet av 1918 satte tydliga spår i den inhemska utvecklingen.

När kejsardömet störtades i Tyskland i november 1918 fruktade kapitalistklassen i Sverige att timmen var slagen och kungen hade packat väskorna för att snabbt kunna fly landet.

”Det råder ingen tvekan om att den ryska revolutionen var viktig bakgrundsfaktor till händelserna i Sverige våren 1917. I resolutionen och banderolltexter hotade man med under hungerdemonstrationerna med exemplet från ’vår granne i öster’. Från hungerdemonstranterna i Göteborg och från marschkolonnerna på Ådalens leriga vägar genljöd hurraropen för Ryssland och revolutionen”, skriver Kurt Nyström.

Den 23 februari 1917 (den 8 mars) blev början till den socialistiska revolutionen i Ryssland. Klasskampen är historiens lokomotiv, skrev Karl Marx. Men det som till sist avgör klassstridernas utgång är politiska faktorer: medvetenhet, ledarskap och program. Den viktigaste lärdomen från revolutionsåret 1917 är att utan ett revolutionärt parti och ledarskap kan inte arbetarklassen avskaffa kapitalismen. Om det inte funnits något revolutionärt massparti (bolsjevikpartiet under Lenin och Trotskijs ledning) i Ryssland 1917 hade inte oktoberrevolutionen segrat, massornas revolutionära energi och heroism hade varit förgäves.

Den ryska revolutionen startade när arbetarna i Petrograd (idag St Petersburg) gick ut i strejk. Först strejkade hundratusentals fabriksarbetare, varav en tredjedel var kvinnor, och dagen efter gick stadens textilarbeterskor ut i strejk. Det blev signalen till en massrevolt, underifrån, som fick tsarväldet på fall.

Det var arbetarna och de fattiga bönderna, varav många var i uniform, som störtade tsaren. Men massorna, som i så många andra revolutioner, var inte fullt medvetna om sin egen styrka och möjligheter utan lät sin seger följas av att en borgerlig regeringskoalition (den provisoriska regeringen) tog makten. I den nya regeringen under prins Lvov ingick representanter från det påstått socialistiska Socialistrevolutionärerna, ett parti som främst hämtade stöd från landsbygdens bönder.

Mensjevikerna stödde aktivt den provisoriska regeringen och tog senare plats i den nya provisoriska regering som bildades i maj.

Krigets färd, med fem miljoner döda och skadade, och det gamla samhällets ruttenhet samt den inhemska kapitalistklassens svaghet, påskyndade revolutionens utveckling efter att tsaren störtats. Men den avgörande faktorn till att den ryska revolutionen blev en relativt kortvarig process var bolsjevikernas styrka och stöd.

När februarirevolutionen bröt ut var Lenin i exil i Schweiz och Trotskij i USA.

Bolsjevikernas dåvarande ledning i Ryssland, med Stalin och Kamenev i spetsen, som hade återkommit från exilen i mars, gav vad man kallade kritiskt stöd till den sittande regeringen. Det handlade om en försonlig inställning och bolsjevikernas tidning Pravda ”avhöll sig från varje grundlig attack mot den provisoriska regeringen och dess krigspolitik” (E.H Carr *Ryska revolutionen 1917-23, del 1*).

Lenin gick i våldsam opposition mot bristen på självständig klasspolitik och bolsjevikledningens högerkurs: ”Inget stöd till den nya regeringen, minsta stöd till den provisoriska regeringen är ett svek”, telegraferade Lenin från Schweiz.

Med hänvisning till att februarirevolutionen var borgerlig och att Ryssland inte var moget för socialism sa bolsjevikerna och Socialistrevolutionärerna (SR) att det var arbetarrörelsens uppgift att stödja den påstått progressiva framåtsyftade delen av kapitalistklassen, vilket innebär att arbetarklassen och de fattiga bönderna måste ge avkall på sina krav. ”Följden blev att de moderata socialistiska ministrarna [bolsjevik och SR] undan för undan gav avkall på hela sitt program samtidigt som kammen växte på bourgeoisin”, som John Reed skrev i sin lysande skildring av den ryska revolutionen: [Tio dagar som skakade världen](#).

Till en början reducerade även bolsjevikernas ledning arbetarrörelsens uppgift till att driva den borgerliga revolutionen ”så långt till vänster man kunde”. Det var först med Lenins ankomst som bolsjevikerna kom att inta en självständig socialistisk hållning.

Om inte bolsjevikerna hade ändrat den kurs som partiet intog i mars ”skulle revolutionens utveckling ha ägt rum över huvudet på vårt parti och när det kom till kritan hade arbetar- och bondemassornas uppror ägt rum utan att vårt parti hade lett det. Med andra ord skulle vi ha fått julidagarna i mångdubbel skala och en katastrof”, sammanfattade Trotskij senare i sin skrift [Oktoberrevolutionens lärdomar](#).

Bolsjevikernas ledare, innan Lenins återkomst, intog en i högsta grad vacklande hållning gentemot sovjeterna, arbetarnas, böndernas och soldaternas demokratiska råd, som först hade fötts i den ryska revolutionen 1905 och som på nytt återuppstått under februarirevolutionens stormar. Sovjeterna, som till en början skapades för att samordna kampen, kom att bli en alternativ makt. Perioden från februari till oktober var en period av dubbelmakt, som ständigt reste frågan vem och vilka skulle styra samhället: Arbetarna och de fattiga massorna eller den borgerliga, provisoriska regeringen?

När Lenin återvände till Ryssland i början av april, efter ett kort besök i Sverige under genomresan från Schweiz, poängterade han att bolsjevikernas uppgift var att försöka vinna majoritet i sovjeterna och ”tålmodigt förklara revolutionens uppgifter”. I sina aprilteser, Om proletariats uppgifter i den nuvarande revolutionen, som publicerades skriftligt i Pravda den 7 april, och som Lenin muntligt presenterade vid en rad möten dagarna innan, riktade han skarp kritik mot Stalin, Kamenev och de andra ”gammalbolsjevikerna” som envist höll fast vid paroller och perspektiv som inte längre svarade upp mot den faktiska utvecklingen och som inte vågade ta upp kampen för all makt åt sovjeterna.

Lenins Aprilteser inleddes med ”vår inställning till kriget, som från Rysslands sida också under den nya regeringen Lvov & Co på grund av denna regerings kapitalistiska karaktär ovillkorligen förblir ett imperialistiskt rövarkrig, är även den minsta eftergift åt ’den

revolutionära försvarsvänligheten' otillåtlig". Det var tvärt emot den hållning som Pravda tidigare hade intagit.

Vidare skrev Lenin: "Inget stöd åt den provisoriska regeringen... Klargörande för massorna, att arbetardeputerades sovjeterna [deputerade, valda representanter] är den enda möjliga formen för en revolutionär regering och att vår uppgift därför, så länge denna regering underordnar sig bourgeoisins inflytande, endast kan bestå i att tålmodigt, systematiskt, ihärdigt och med särskild anpassning till massornas praktiska behov klargöra felan i deras taktik. Samtidigt som vi propagerar nödvändigheten av att hela statsmakten skall övergå till arbetardeputerades sovjeterna".

Lenins Aprilteser slog ner som en bomb. Kamenev menade, med tyst instämmande från Stalin, att de bara uttryckte Lenins personliga åsikt och inte partiets. Andra bolsjevikledare menade att Lenin hade förlorat fotfästet i exilen och blivit ultravänster. Men Lenins uppfattning återspeglade medlemmarnas hållning och låg i linje med stämningar och uppfattningar hos de politiskt mest medvetna arbetarna. Det i sin tur gjorde att Lenins hållning vann majoritet på bolsjevikernas allryska partikongress (aprilkongressen).

"Den process genom vilken de (bolsjevikerna) så småningom vann förtroendet hos den stora majoriteten av soldater och arbetare och blev den dominerande makten i sovjeterna, hade börjat. I början av maj hade en annan betydelsefull händelse inträffat. Trotskij nådde Petrograd från Förenta Staterna. På dagen efter sin ankomst talade han inför petrogradsovjeterna, och hans anseende som den mest framstående gestalten i den ursprungliga sovjeterna från 1905 gjorde honom genast till en potentiell ledare", skriver E.H Carr.

Trotskijs första tal anslöt helt till Lenins Aprilteser och snart skulle Trotskijs grupp Mezjrajonstsy, som hade 3 000 till 4 000 medlemmar, komma att gå samman med bolsjevikerna.

De provisoriska regeringarna som styrde mellan februari och oktober 1917 hade ett gemensamt: oförmågan att bryta med kapital- och godsägarväldet och skapa fred samt rädslan för den socialistiska revolutionen. Detta gav tillsammans med bolsjevikernas propaganda och agitation i oktober 1917 en överväldigande majoritet för bolsjevikernas program, som sammanfattades i följande paroller: Fred, jord och bröd!, Ned med den provisoriska regeringen! och All makt åt sovjeterna!

Men ingen revolutionär process är ständigt uppåtstigande, utan kantas av såväl framsteg, revolutionära landvinningar som reaktion och kontrarevolution.

Sommaren 1917 hade bolsjevikerna, som varje vecka fått tiotusentals nya medlemmar, börjat vinna över storstädernas arbetare. En jättelik demonstration i juni i Petrograd, som hölls till stöd för sovjeterna, blev till en styrkedemonstration för bolsjevikerna. Uppemot 90 procent av banderollerna och slagorden uttryckte ett stöd till bolsjevikerna, vars medlemstal nu närmade sig 200 000.

Mensjevikernas och Socialistrevolutionärernas ovilja att driva arbetarnas krav medförde att de gradvis förlorade sin majoritet i sovjeterna.

Redan i juli 1917 märktes en ökad otålighet bland främst de yngre arbetarna, som efterlyste "mer av handling" och att bolsjevikerna omedelbart inledde en kamp om makten. Det var upptakten till julidagarnas stora demonstrationer som följdes av kontrarevolutionens försök att återta initiativet. I juli stöddes bolsjevikerna av städernas arbetare, men fortfarande fanns illusioner om att mensjevikerna och Socialistrevolutionärerna skulle kunna förmås att ändra kurs. Graden av deras förräderi stod inte klart och det återstod att vinna över massan av arbetare, fattigbönder och soldaterna.

Bolsjevikerna var därför tvungna att hålla tillbaka massrörelsen i städerna, särskilt i revolutionens nav – huvudstaden Petrograd, och begränsa protesterna till stora demonstrationer som följdes av kontrarevolutionens repressalier och förtalskampanj mot bolsjevikerna, som anklagades för att vara köpta tyska agenter. Kontrarevolutionens försök att krossa sovjetmakten kulminerade med general Kornilovs kuppöversök i augusti.

Ett kuppöversök som slogs tillbaka av Petrograds arbetare under bolsjevikernas ledning.

Kampen mot Kornilov övertygade massorna om att endast deras egna maktorgan – sovjeterna – kunde försvara revolutionen. ”Efter att ha besegrat Kornilov med hjälp av andras händer tycks det som om Kerenskij [som då ledde den provisoriska regeringen] bara hade ett bekymmer, och det var att genomföra Kornilovs program” (Trotskij *Ryska revolutionens historia del II*).

Den provisoriska regeringen måste störtas och efter augusti kunde bolsjevikerna räkna med stöd av en majoritet. Det var hög tid att förbereda det revolutionära maktövertagandet – upproret.

”Den 3 och 4 juli hade vi ännu inte majoritet bland arbetarna och soldaterna. Nu har vi majoritet i båda sovjeterna. Den är uteslutande ett resultat av juli- och augustihändelsernas historia, av erfarenheterna från ’räfsten’ med bolsjevikerna och av kornilovrevoltens erfarenheter” (Lenin: [Marxism och uppror](#), september 1917).

Det var Trotskij som, genom den revolutionära militärkommittén som Petrogradsovjeten hade bildat till revolutionens försvar, blev upprorets huvudorganisatör.

Masstödet till sovjeterna och bolsjevikerna å ena sidan och å den andra att den sittande regeringen samt landets härskande klass var helt isolerad utan möjlighet att mobilisera stöd gjorde att oktoberrevolutionen skördade få offer.

Sannolikt var det bara under tre månader – september till november 1917 – som det fanns förutsättningar för att massorna skulle kunna genomföra sin segerrika revolution. Den ryska arbetarrörelsen gynnades av att den inhemska klassfienden var svag och helt demoraliserad, men samtidigt var Ryssland långt mindre utvecklat än andra kapitalistiska länder. Endast om revolutionen spreds skulle Rysslands arbetare och fattiga kunna konsolidera och behålla sin makt. För att bygga socialism behövde Ryssland hjälp och resurser från andra länder. För bolsjevikerna och Rysslands massor markerade oktoberrevolutionen världsrevolutionens början.

Den segerrika oktoberrevolutionen gav arbetare och fattiga världen över hopp, entusiasm och ett exempel att följa. I och med oktoberrevolutionen svängde pendeln definitivt över till den internationella arbetarklassens fördel. Med oktoberrevolutionen togs det verkliga steg mot fred och nationernas självbestämmanderätt.

Bara några dagar efter att bolsjevikerna tagit makten inledde den finländska arbetarrörelsen en generalstrejk. Inte i något land hade arbetarorganisationerna i förhållande till befolkningen, en så stark ställning som i Finland. Redan 1907 hade Finlands socialdemokrater blivit landets största parti och i valet 1916 hade man vunnit egen majoritet i lantdagen (riksdagen). Det var först med oktoberrevolutionen som Finland blev en självständig stat. De provisoriska regeringarna mellan februari och oktober 1917 vägrade Finland självständighet.

Lenins budskap till den finländska arbetarrörelsen var: ”Res er, res er utan dröjsmål och ta makten i de organiserade arbetarnas händer”.

Ledningen för den finländska arbetarrörelsen vacklade emellertid. Utan diskussioner och utan förklaringar avblåstes generalstrejken med motiveringen att revolutionen skulle fortsätta med

andra medel. Men ledningen, som vacklade mellan revolution och inomkapitalistiska reformer, kunde inte ange hur revolutionen skulle fortsätta, samtidigt som den desperata inhemska borgarklassen vände sig till utländska makter – kejsarens Tyskland och Sverige – för att få militär och politisk hjälp i det inbördeskrig man i praktiken redan startat.

Ledningens tvehägsenhet och försök att hitta en medelväg som inte fanns, innebar att Finland 1917-18 tyvärr ånyo blev ett exempel på vad den franske revolutionären Saint-Just observerade redan på 1790-talet: Att ”De som gör en revolution till hälften, gör ingenting annat än gräver sin egen grav”.

I Sverige gav oktoberrevolutionen nya impulser till arbetarkampen och SSV, men de optimistiska stämningarna förbyttes i missmod i takt med att det stod klart att kontra-revolutionen var på väg att segra i Finland.

De vitas blodiga terror i Finland visade på nytt hur långt kapitalistklassen är beredd att gå i försvaret av sin makt, prestige och profit. ”Det finska inbördeskriget 1918 är det blodigaste i Västeuropas historia. En lika stor andel av befolkningen dödades som under och efter det spanska inbördeskriget. Den vita regeringen uttalade redan från början att man hade för avsikt att förvandla de röda till en pariakast. 80 000 människor (tre procent av befolkningen) – fängslades, 10 000 arkebuserades och ytterligare knappt 15 000 dukade under i de eländiga fånglägren” (*Den vita segerns svarta skugga: Finland och inbördeskriget 1918*, av Bjarne Stenquist).¹

Om kontrarevolutionen hade segrat i Ryssland 1917 skulle terrorn ha nått samma fasansfulla omfattning som i Finland. De ryska kapitalisterna dolde inte att deras mål var att ”expediera bolsjevismen”.

I sin bok återger John Reed ett samtal med en känd rysk kapitalist, Stepan Georgevitj Lianozov, som tillhörde kadetpartiet [högern]. ”’Revolutionen är en sjukdom’, sa han. ’Förr eller senare måste de utländska makterna intervensera här. Naturligtvis skulle det vara mer eller mindre oanständigt, men nationernas ledare måste lära sig inse hur farlig bolsjevismen är för deras egna länder och hur smittosamma sådana idéer som proletariats diktatur och världsrevolutionen är ...’ Vad bolsjevikerna beträffar kommer de att expedieras”.

Nederlaget i Finland på våren 1918 kom att lägga en tillfällig sordin på de optimistiska stämningar som oktoberrevolutionen hade fött i Sverige. Den första hälften av 1918 blev till lugnet före stormen innan en ny kamprörelse växte fram som utmynnade i en revolutionär offensiv vintern 1918, som hämtade mycket av sin inspiration från den tyska revolutionen i november 1918 som tvingat kejsaren på flykt och gjort slut på första världskriget.

Sverige vintern 1917: ”Oro och rena revoltstämningen”

Offensiv 18/1 2017 av **Per Olsson**

För hundra år sedan, den 15 januari 1917 infördes ransonering av bröd, brödsäd och mjöl. En månad senare minskades den redan magra brönransonen. Det redan svåra försörjningsläget skärptes ytterligare och hela samhället var i jäsning. Många gick hungriga samtidigt som storbolagen gjorde stora vinster och gulaschbaronerna, som tjänade stora pengar på den omfattande svarta börs-handeln (jobberiet), smorde kråset.

¹ Om inbördeskriget i Finland, se Carsten Palmaer och Raimo Mankinen, [Finlands röda garden. En bok om klasskriget 1918](#) (bok); Pekka Haapakoski, [Finska klasskriget 1918](#) (artikel); Juhani Pasivirta, [Finland år 1918 och relationerna till utlandet](#), (bok); Jens-Hugo Nyberg, [Revolutionen i Finland 1918](#) (artikel); Kuusinen m fl., [Den finska revolutionen](#) (dokument, självkritik); Arvo Tuominen, [Skärans och hammarens väg](#) (memoarer) .

I början av 1917 växte brödköerna, snart skulle tålamodet brista

1917 börjar med Socialdemokraternas partispliftring

Offensiv 8/2 2017 av Peter Lahti

Revolutionsåret 1917 inleddes för Socialdemokraternas del mycket dramatiskt med att partiet splittrades på den tionde partikongressen den 12-20 februari. Brytningen blev ett faktum sedan partivänstern vägrat godkänna ett ultimatum från partiledningen med krav från Hjalmar Branting och partiledningen på en total underkastelse av det oppositionella ungdomsförbundet.

Därmed splittrades riksdagsgruppen och inleddes förberedelserna för bildandet av Sveriges socialdemokratiska vänsterparti på en grundningskongress den 13-16 maj 1917.

Livsmedelsbristen under det pågående världskriget fick missnöjet att jäsa, samtidigt som kungen och den högerregering som tillsattes efter den så kallade borggårdskuppen 1914 fortsatte att vägra en rösträttsreform och revolutionära stämningar tilltog både i Ryssland och Tyskland.

I detta läge befarade partiledningen att det gällde att agera snabbt innan den förlorade greppet.

”Ofta hade jag märkt hur ensam Branting var under sina försök att fostra arbetarklassen”. Orden kommer från friherre Erik Palmstierna som 1910 gick över från liberalerna till Socialdemokraterna (SAP).

”Fostrandet” handlade om att få ett slut på arbetarkamp och antikrigsprotester. Kungahuset och högerns regeringsföreträdare förhandlade med Tyskland om en allians i det kommande storkriget, och krävde militär upprustning.

Vad som höll dem tillbaka var arbetarrörelsen, där antimilitarism var en av de absolut främsta parollerna. Detta var också en av de faktorer som fick arbetsgivarna att provocera fram stor-konflikten 1909.

Men man lyckades inte knäcka arbetarrörelsen, trots att LO-ledningens passivitet lett strejken till nederlag. SAP fortsatte att växa för varje val. Samtidigt klämdes S-ledningen allt mer mellan trycket från borgarklassen å den ena sidan och arbetarklassen å den andra.

Redo för agitationsturer i Småland.

Medan det snabbt växande ungdomsförbundet stod för en allt mer uttalad vänsteropposition gynnades Hjalmar Branting och partihögern av SAP:s lösliga organisation. Riksdagsgruppen ingick uppörelser utan insyn underifrån och den politiska ledningen var i hög grad koncentrerad till Branting som person. 1908 var han både partiledare, ordförande för riksdagsgruppen och redaktör för partitidskriften Tiden, samtidigt som han spelade en dominerande roll i Social-Demokratens redaktion.

Inför kongressen 1911 oroade sig såväl partiledningen som borgerliga kretsar för att SAP helt skulle tas över av vänsterfalangen. Detta var anledningen till att en liberal politiker som Palmstierna gick över till SAP. Vänstern fick på kongressen också igenom formuleringar om republik och avväpning av försvaret, vilka dock gjordes otydligare av partihögern.

Efter den stora socialdemokratiska valframgången 1911, som ledde till att liberalen Karl Staaff efterträdde högerledaren Arvid Lindman som statsminister, började s-politiker och liberala politiker allt mer frekvent att diskutera uppörelser runt om i landet, i Stockholm i den så kallade "Vi-klubben".

Den unga partivänsterns ledare Zeth Höglund, riksbekant genom att dömas till fängelse för manifestet Ned med vapnen under unionskrisen 1905, ställde redan 1910 i ungdomsförbundets tidning Stormklockan frågan om partiet "upphört att vara ett socialdemokratiskt arbetarparti", under rubriken "Sömn till döds". Det skedde samtidigt med att ungdomsförbundet stärkte sin position genom att med landsomfattande agitationsturnéer gå i bräschen för LO:s och partiets återuppbyggnad efter nederlaget i storkonflikten 1909. Ett valhant oppositionsförsök gjordes med bildandet av Socialdemokratiska Vänsterföreningen, vilken tyvärr snabbt föll samman inför partihögerns attacker.

Att s-riksdagsgruppen allt tydligare delades i två falanger visade sig även i pensionsupp-görelsen 1913, där Branting och partihögern röstade för medan vänstern röstade emot.

I februari 1914 organiserades på initiativ av den militära och tyskorienterade höger-aktivismen runt kungahuset ett reaktionärt bondetåg för militär upprustning med 30 000 deltagare, som avslutades på borggården med ett tal av kungen. Trots partiledningens in-ledande motstånd utlyste Stockholms socialdemokratiska arbetarkommun ett demonstrations-tåg mot högerens planer med 50 000 deltagare – det dittills största någonsin. Trots detta avgick Staaff på grund av förlorat förtroende från kungen och istället utnämndes Hjalmar Hammar-skölds regering, med direkt deltagande av flera av landets mäktigaste kapitalister som K A Wallenberg. Regeringen, som saknade parlamentariskt underlag, förklarades på bonapartis-tiskt vis ”stå över partipolitiken”.

När första världskriget bröt ut den 1 augusti och de tyska socialdemokraterna först av alla svek den Andra internationalens högtidliga löfte att med alla medel bekämpa ett krig deklarerade även Branting att ”klasstriderna nu måste träda tillbaka”. Denna ”borgfred” betydde att man i utbyte mot ett vagt löfte om neutralitet i kriget inte skulle utlysa några strider för arbetarnas intressen så länge kriget pågick.

På SAP:s nionde partikongress försökte högern mjuka upp partiets antikrigsparoller, men befann sig i minoritet. Delar av partihögern upplevde att man förlorat slaget och lät förstå att man inte skulle tveka om en splittring om man förlorade, t ex om Zeth Höglund skulle väljas in i VU. Vänstern backade inför hotet.

Bristen på alternativ visades av Höglunds yttrande att det naturligaste vore en liberal regering med stöd av SAP. Om liberalerna avstod ”återstår inget annat än att låta högerregeringen sitta kvar”!

Borgfreden innebar att inga löneavtal förnyades, vilket i kombination med livsmedelsbrist och kraftiga prisökningar drastiskt försämrade arbetares levnadsstandard. Företagsvinsterna sköt i höjden.

Den passiva partiledningen utmanades på allvar när ungdomsförbundet med Zeth Höglund och Ture Nerman som delegater trotsade partitoppen genom att delta i en konferens i den schweiziska alpbyn Zimmerwald, som tillsammans med bland andra ryska ledare som Lenin och Trotskij, samlade en första internationell socialistisk opposition mot Andra internationalens svek vid krigsutbrottet.

Detta följdes 1916 upp av att ungdomsförbundet utlyste en kongress, dit även arbetar-kommuner och fackföreningar inbjöds att delta, mot den aktivistiska kampanj som fanns för att även Sverige skulle gå med i världskriget på Tysklands sida. Arbetarfredskongressen den 18-19 mars 1916 blev en imponerande manifestation som samlade 265 ombud representerande 40 000 medlemmar.

I hälsningstalet förklarade Zeth Höglund att Andra Internationalen efter medlemspartiernas uppslutning för kriget var ”död”. Kongressen antog ett manifest som förespråkade storstrejk mot alla planer att dra in Sverige i kriget. ”Då erfarenheten lärt, att de härskande klasserna och deras politiska organ i yttersta hand icke ryggat tillbaka för annat än den makt, folket kan sätta bakom sin fredsvilja, och att den parlamentariska kampen är otillräcklig för detta syfte, uttalar kongressen sig för nödvändigheten av, att förberedelser vidtas för organiserandet av en utomparlamentarisk massaktion till mötande av alla krigsplaner”, löd manifestets första stycke.

Polisen var nära att tränga in på själva kongressen och efteråt dömdes Zeth Höglund till ett års fängelse, samt berövades sin riksdagsplats. Ungsocialisten Ivan Oljelund dömdes till åtta

månader (de ursprungliga straffena var tre års straffarbete för Höglund, ett år och sex månader för Oljelund och ett år för Erik Hedén). Men kongressen fick effekt – regeringen tonade ned krigspropagandan.

Partistyrelsen svarade med att fördöma kongressen och uttala att vänstern antingen skulle ge upp sin opposition eller uteslutas, samtidigt som Branting deltog i protesterna mot de höga straffena. Vänstermannen Fredrik Ström svarade dessvärre med att avgå som partisekreterare och Fabian Månsson samt Ivar Vennerström gav upp sina partistyrelsemandat, vilket bara stärkte högern.

SAP:s tionde kongress öppnades den 12 februari 1917. Högern hade i förväg genom olika manövrer försäkrat sig om en säker majoritet (136-42, med stark underrepresentation för vänsterfästet Stockholm). Nu gällde total underkastelse eller uteslutning.

Branting talade om ”uppgörelsens dag” och att det rörde sig om ”en städning i partiets hus”.

Stående inför uteslutning utfärdade vänstern ett upprop för ett nytt parti. Man bildade en ny riksdagsgrupp med 15 ledamöter och Carl Lindhagen som ordförande.

Våren 1917 präglades av strejker och demonstrationer i hela landet. Vänstern hade svårt att ta ledningen, samtidigt som Branting och högern förde fram radikalare krav och behöll initiativet.

Betecknande är att när 20 000 arbetare 21 april demonstrerade utanför riksdagen var de tongivande talarna Branting och Per-Albin Hansson. Hansson lyckades bli ledare för en utvald delegation som skulle föra fram kraven. En vecka tidigare hade Lenin passerat Stockholm på vägen mot Ryssland och överlagt med de svenska vänstersocialisterna. I samtal med Fredrik Ström betonade Lenin ett allvarigare förhållningssätt till ”den revolutionära marxismens teori och praktik” i kampen mot Branting.

Det nya partiets konstituerande kongress hölls den 13–16 maj. Deltog gjorde ombud för 99 arbetarkommuner och ett trettiotal andra arbetarorganisationer. Totalt representerade man minst 30 000 arbetare vilket kan jämföras med SAP:s 100 000 (merparten kollektivanslutna).

Ungdomsförbundet hade 420 klubbar med 18 000 medlemmar, SAP:s nya ungdomsförbund SSU hade 500. Bland de representanter från Ryssland, Polen, Tyskland, Bulgarien, Finland

och Norge som deltog var det många som här såg partiet som skulle ta initiativ till en ny tredje international.

Lika imponerande som kongressen var till det yttre, lika svag var den dock politiskt. Fredrik Ström uttalade ”vad vi skall göra på denna kongress, det är inte gott att säga”. Stockholms borgmästare Carl Lindhagen fick stort utrymme med sina andliga och pacifistiska idéer. Hans förslag till grundsatser var ett borgerligt-humanistiskt hopkok, liksom de ”demokratiska grundlagar” som antogs efter hot om att bilda ett nytt parti (!) och stöd från Höglund!

Under tryck från bl a fackliga delegater tog sig kongressen till sist samman och utfärdade ett manifest till Sveriges arbetare. LO manades att ställa sig i spetsen för en storstrejk den dag riksdagen skulle behandla frågorna om rösträtt och 8 timmars arbetsdag. Man uppmanade till bildandet av lokala arbetarråd för att organisera strejken. I ett tillägg sades att partiet själv var berett att ta initiativ till enhetlig kampledning om LO vägrade. C N Carleson fick kongressen att anta förhoppningen om att den borgerligt-demokratiska ryska revolutionen skulle föras vidare till fullständig seger för den socialistiska revolutionen. Ett eko av Lenins aprilteser – de två hade mötts i Stockholm en månad tidigare. Kongressen antog namnet Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti (SSV).

Kamprörelsen kulminerade den 5 juni då Brantings och vänstersocialisten Ivar Vennerströms interpellationer om rösträtt och 8 timmars arbetsdag skulle besvaras. Stockholms arbetare lade ned arbetet och marscherade från alla stadsdelar mot riksdagshuset. Branting lyckades förmå demonstranterna att lämna riksdagen och istället samlas vid Folkets Hus. Väl där blev Branting överröstad av krav på storstrejk. Dagen efter höll SSV och syndikalistiska SAC ett massmöte med tiotusentals deltagare i Hornsbergs Hage där man upprättade ett Arbetarnas Landsråd. Men proteströrelsen mattades.

Den 7 maj hade SAP anpassat sig till de revolutionära stämningarna genom att bilda ”1917 års arbetarkommitté”, med Branting som ordförande. I sitt upprop till Sveriges arbetare riktade man fokus på en författningsreform samtidigt som man varnade för att åsidosätta lokala myndigheter. Medan Branting var öppen för möjligheten av en storstrejk såg LO-ordföranden Herman Lindqvist till att storstrejk inte nämndes, då det ”under nu rådande situation endast är början till något mera”. LO förbjöd också i augusti deltagande i aktioner utlysta från ”otillbörligt håll”.

I valet backade SAP 5,3%, men blev största parti. SSV fick 8,1% med bästa resultat i Norrbotten, Västervik, Ådalen och andra ställen där kamprörelsen varit starkast. Stockholm blev en besvikelse – SSV tappade där alla sina fyra mandat.

Hur oklar ledningen för SSV var visade sig på andra kongressen 1918 i vad som kallades frågan om ”taktik”, men som egentligen handlade om grundläggande socialistiska frågor. Lindhagen förde fram världsfrånvända idéer om ”andliga värden”. Höglund förespråkade en ”parlamentarisk kamp” för att ”genomföra partiets program” och eventuellt revolutionära massaktioner. Emot detta förslag stod ett från Fredrik Spak, som betonade att den sociala frigörelsen endast kunde vinnas genom klasskamp. När Höglund förlorade avsåg han sig uppdraget som partisekreterare!

SSV lade fram sitt mest långtgående program den 11 november 1918; ett upprop för en socialistisk regering grundad på arbetar- soldat- och bonderåd. Mot bakgrund av framförallt den tyske kejsarens störtande framstod detta vid denna tid inte som utopiskt. Det var inte bara Branting som den 17 december 1918 vann den allmänna rösträtten (i utbyte mot att det svenska kungahuset räddades). Utmaningen från SSV var viktig för att pressa SAP och tvinga borgerligheten att acceptera reformer för att undvika revolution.

Sverige maj 1917: Nytt vänsterparti grundas

Offensiv 29/5 2017 av Elin Gauffin

I mitten av maj [2017] firade Vänsterpartiet sitt 100-årsjubileum. Det parti som grundades den 13-16 maj 1917 hette Sveriges socialdemokratiska vänsterparti (SSV) och har sedan dess splittrats och förändrats många gånger. Det finns få likheter med dagens V.

Det nya partiets grundande är väldigt intressant för socialister att studera då det föddes mitt i det som brukar kallas "svenska revolutionen" eller "potatisrevolutionen". Det var snarare en förrevolutionär situation, men med ett revolutionärt parti på plats hettade det till ännu mer. Dramatiken var stor för det nya partiet, som omedelbart ställdes inför sitt viktigaste test.

Nu var inte grundarna av SSV nya inom politiken. Under de föregående 20 åren hade häftiga debatter skakat Socialdemokraterna (SAP). Den socialdemokratiska vänstern var under förra seklets första årtionden helt förknippad med det socialdemokratiska ungdomsförbundet, så historien måste börja där.

Det är naturligt att arbetarrörelsen när den föddes innefattade alla olika falanger. Anarkismen dominerade inom Ungsocialisterna som var det första ungdomsförbundet, bildat 1897. År 1903 ägde en brytning rum då det socialdemokratiska ungdomsförbundet (SDUF) bildades och två år senare blev Socialdemokraternas officiella ungdomsförbund samt, vilket det skulle visa sig, en fackla i baken på partiledningen.

Den svenska arbetarrörelsen hade utmärkt sig på den globala kampkartan redan 1902 genom att uppvisa den dittills största politiska strejken. 120 000 arbetare lade ner arbetet den 15-17 maj det året för att kräva rösträtt. Makthavarna chockades inför en tidigare aldrig skådad kraft underifrån som kunde stanna hela samhället. De kommande åren ökade fackföreningarna sitt medlemstal från 65 000 till 230 000. Samtidigt som klassen politiserades och gick åt vänster gick ledningen för SAP åt höger. Någon ny generalstrejk var de inte intresserade av. Istället blev kompromisser med borgare och liberaler allt viktigare.

Bland stridsfrågorna fanns till exempel frågan om kvinnlig rösträtt, som S-riksdagsgruppen av taktiska skäl kompromissade bort med liberalerna 1905 och inte krävde förrän den socialdemokratiska kvinnorörelsen och ungdomsförbundet hade bråkat om den i flera år.

År 1905 spelade de socialdemokratiska ungdomarna en historisk roll som förhindrade krig med Norge. Norge hade fått nog av den påtvingade "unionen" med Sverige och förklarade unionen för upplöst. Det besvarades med vapenskrammel från borgarklassen och kungahuset, men det röjdes undan inte minst av ungdomsförbundets kongressresolution "Ned med vapnen" som spreds i 100 000 exemplar och som förespråkade generalstrejk mot kriget.

År 1908 formerades vänsteroppositionen ytterligare genom att ungdomsförbundet startade tidningen Stormklockan med Zeth Höglund som redaktör. Upplagan av veckotidningen låg på 25 000 exemplar. Stormklockans devis var att vara "en agitator och väckare som skakar upp alla ur deras dåsiga sömn, som gör de slöa vakna och de säkra spaka och som ringer till samling kring socialismens röda fana". Stormklockan stod för "mera socialistisk upplysning, större rörelsefrihet och en allmän rättning till vänster". Annars, varnade tidningen, skulle partiet riskera att sprängas (ur *Hundra år av gemenskap*).

Nästa stora bedrift var att lyckas bygga upp arbetarrörelsen efter nederlaget i storstrejken 1909. Året efter strejken hade partiet förlorat nästan hälften av medlemstalet och var nere på 75 000 medlemmar. Ungdomsförbundet drog igång talarturnéer över hela landet med de bästa agitatorerna, vilket resulterade i 1 200 offentliga möten, att jämföra med partiets två möten.

Inför valrörelsen 1911 spetsades turnéerna till ytterligare med snilleblixten Röda bilen. Bilar inhandlades av insamlade pengar, målades röda och orsakade spektakel i var ort de anlände till. Antalet S-riksdagsmän fördubblades i valet och vänstern inom partiet fick igenom några krav på kongressen, så som kravet på republik och stegvis nedrustning.

Trots kongressbeslutet att partiet inte fick bilda regering med borgare så tättade riksdags-samarbetet med liberalerna år 1912. Staaffregeringen åren 1911-1914 förutsatte S-riksdags-gruppens stöd. Det fick vänstern att formera sin fraktion genom att Socialdemokratiska Vänsterföreningen bildades. Genomgående argumenterade vänstern för att partiet måste hålla fast vid vad som stod i partiprogrammet, att det var ledningen som bröt med partiets grunder.

Kata Dalström skrev exempelvis i Stormklockan under rubriken ”Är partiprogrammet annullerat?” år 1913, följande: ”Skäms våra representanter i riksdagen för att föra socialismens talan, nåväl låt oss skämmas för att ha sådana representanter. Vi socialdemokrater kämpar på klasskampens grund. Vi vill icke ha gränserna utplånade mellan oss och de borgerliga, då upphöra vårt existensberättigande” (Harriet Clayhills: *Kata Dalström i agitationen*).

Motsättningarna inom socialdemokratien skärptes ytterligare med världskriget. Redan i början av 1914 hade högern genomfört borggårdskuppen, då 30 000 bönder och godsägare hade marscherat till slottets borggård och krävt militär upprustning och kungamakt. Arbetarrörelsen svarade med en demonstration med 50 000 deltagare, men liberalerna vek sig och kungen kunde handplocka en borgerlig ministär som blev regering.

Vid första världskrigets utbrott i juli-augusti 1914 deklarerade Hjalmar Branting ”borgfred”, stöd för regeringen i utbyte mot neutralitetspolitik. Innebörden var fred med borgarklassen så länge kriget pågick. Att på detta sätt lägga ner klasskampen, samtidigt som maktens tyskvänlighet tilltog, skulle komma att skapa dignande profiter för kapitalisterna och en gapande fattigdomsfälla för massorna.

Runt om i Europa chockades arbetare av att de socialdemokratiska partierna i land efter land svek allt de tidigare sagt och röstade för kriget, trots tidigare portalfraser om att aldrig resa vapen mot arbetare i andra länder. Bara de ryska (bolsjevikerna och flertalet av mensjevikerna), polska, serbiska och bulgariska socialdemokraterna stod pall och gick emot kriget, samt vänsteroppositioner i vissa länder, däribland Sverige.

I september 1915 hade en vänster i Europa lyckats samla sig mot kriget och höll en fredskonferens i schweiziska Zimmerwald. Från Sverige deltog Zeth Höglund och Ture Nerman. De kunde rapportera att ungdomsförbundet hade genomfört 1 000 möten mot kriget runt om i Sverige. Året därpå ordnade ungdomsförbundet en fredskonferens hemmavid och för detta greps Höglund och dömdes till ett års fängelse för högförräderi. Förbundet däremot växte från 5 000 till 15 000 medlemmar.

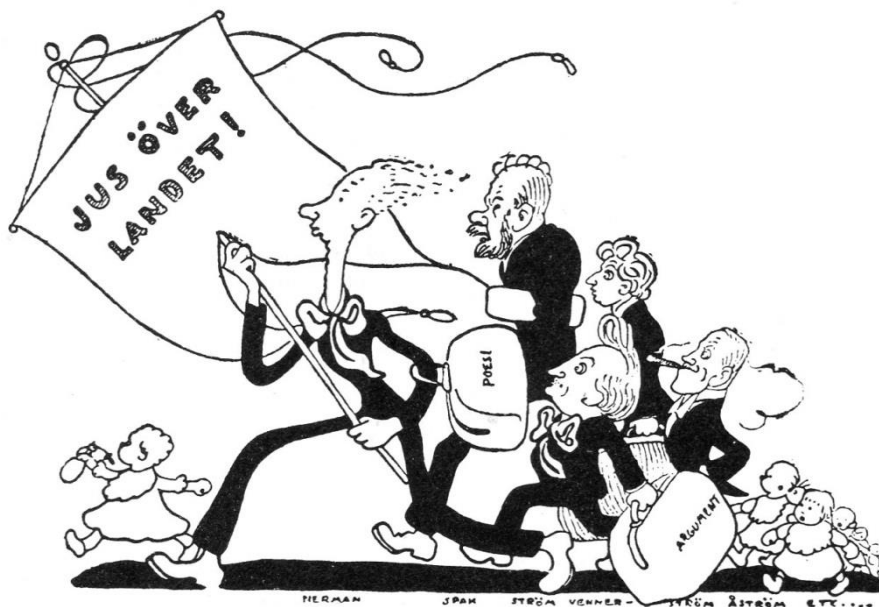
År 1915 fick partihögern igenom en munkorgstadga som innebar att inga av riksdagsmännen fick yttra sig i riksdagen emot riksdagsgruppens majoritetslinje. Vänstern menade att de gärna följde majoriteten, om den i sin tur följde kongressbeslut i enlighet med partiprogrammet.

Vänstern har i efterhand anklagats för splittringen, men det var tvärtom. Vänstern ville nå en uppgörelse i riksdagsgruppen, men högern vägrade. Branting och 25 andra ledare hade redan året dessförinnan förberett sig för att bryta sig ur partiet om de inte fick majoritet på kongressen (Knut Bäckström: *Arbetarrörelsen i Sverige*).

Branting tvingade med liknande ultimatum igenom att tidningen Social-Demokraten skulle bekämpa partivänstern. Detta pressade partivänstern till att starta en egen tidning, jämsides med ungdomsförbundets Stormklockan. Det blev Politiken med Ture Nerman som redaktör.

Knut Bäckström kritiserar i sin historieskrivning tidningen för att ägna sig åt för lite arbetarkamp och för mycket åt att bara framstå som en fraktionstidning.

I november 1916 tog partistyrelsen ett beslut som innebar att de satte igång splittringen av partiet. Ungdomsförbundet ställdes inför ultimatumet att ta tillbaka sitt beslut från 1914 om att riksdagsgruppen frångått programmet. Detta svarade med att låta medlemmarna rösta, med utfallet att 172 röstade för och 5 794 emot partistyrelsen. På partikongressen i februari 1917 var däremot röstsiffrorna 136 för styrelsen och 42 emot. Brytningen var ett faktum.

Kongressdelegaterna som bröt med socialdemokraterna och senare bildade SSV var en brokig skara. Teckningen av C A Jakobsson i *DN* 27/2 1917

Nästan samtidigt som den svenska socialdemokratin splittrades startade revolutionen i Ryssland. Efter sju dagars stegrande uppror föll tsaren. Revolutionen i Ryssland var en betydande faktor för utvecklingen här.

På sin genomresa från exilen i april hann den ryska revolutionsledaren Vladimir Lenin ha ett samtal med vänstersocialisten Fredrik Ström om planerna på att bilda ett nytt parti. Han varnade för att ta för lätt på de teoretiska grunderna, speciellt i ljuset av att Branting var en internationell centralfigur inom socialdemokratin. ”Kampen mot Branting är en allvarlig sak”, hade Lenin skrivit i ett brev. ”Nöden kräver att man förhåller sig allvarligare till frågan om den revolutionära marxismens teori och praktik” (Bäckström). Varningar som visade sig vara riktiga.

Hungerrevolten under andra halvan av april ägde rum på minst 116 platser och samlade 300 000 människor. SSV reagerade lite långsammare. Socialdemokraterna hann före med att bilda ett nätverk, ”1917 års arbetarkommitté”, som ett försök att få grepp om kampen medan det vänstersocialistiska arbetsutskottet inte försökte ge någon ledning till massorna.

Vid grundningskongressen för SSV deltog ombud från 60 arbetarekommuner som gått över till det nya partiet, ombud från 39 nybildade arbetarekommuner och vänsterföreningar, 94 ungdomsklubbar och ett 30-tal andra arbetarorganisationer. Sammantaget representerade ombuden 30 000 medlemmar, att jämföra med SAP som hade 100 000 medlemmar.

SSV hade tre dagstidningar: Norrskensflamman, Nya Norrland och Politiken. Ungdomsförbundet hade 18 000 medlemmar i 420 klubbar. Det internationella inslaget var stort på kongressen.

Historiken Kjell Östberg skriver om grundandet i Aftonbladet den 14 maj att SSV var det enda partiet som på allvar kämpade för rösträtten och att de samtidigt hade fötts ur kampen mot S-ledningens odemokratiska manövrar. Ur detta kom SSV att värdera demokratifrågorna mycket högt, även inom den egna organisationen. ”Genom hårt reglerade villkor om mångsyssleri, rotation på ledande poster, återkommande medlemsomröstningar och till och med inrättande av en partiets justitieombudsman ville man motverka uppkomsten av nya byråkratier”. Målet var att skapa demokratiska människor som kunde skapa ett demokratiskt samhälle.

Östberg får in en viktig stöt mot den idag dominerande historieskrivningen, som tillskriver demokratikampen borgerliga liberaler (de vek ständigt undan och spelade ingen roll) samt synen att vänstern skulle ha fötts ur en stalinistisk diktatur, vilken i sin tur tillskrivs en påstått leninistisk partidisciplin. Tvärtom var SSV de ledande demokratikämparna internt och i samhället.

Knut Bäckström är dock inte lika positiv till formuleringarna och partistruktur på grundningskongressen. Kongressen antog en ståndpunkt som nedvärderade behovet av en ledning för partiet och kampen, t ex att den valda partiledningen inte skulle ha rösträtt på kongresserna. Carl Lindhagen fick igenom skrivningar om en dyster prognos – nämligen att alla större rörelser oundvikligen får en ledning som är fientlig mot rörelsen.

SSV:s ställningstagande ska främst ses i ljuset av deras mångåriga och banbrytande kamp mot socialdemokratins ledning och förborgerligande, en avgörande kamp i svensk arbetarrörelsehistoria.

SSV:s identitet var oppositionens, det är därför inte konstigt att det nya partiets karaktär fortsatte att vara en samlingspunkt för alla som delade kritiken av SAP:s ledning, mer än en sammanslutning utefter egna politiska ståndpunkter. Bernt Kennerström skriver i boken *Från SKP till VPK*:² ”Utan större ansträngning kan fyra grupperingar inom SAP-oppositionen urskiljas; stommen utgjordes av ungdomsförbundet till vilket de som revolutionärmarxistiska betecknade Zeth Höglund, Fredrik Ström, Karl Kilbom räknades, en liberal-socialistisk demokratisk riktning framförallt företrädda av Ivan Vennerström och majoriteten av SSV:s kommande riksdagsmän, en humanistisk riktning med Carl Lindhagen och Erik Hedén, samt slutligen en folkligt antibyråkratisk riktning med Fabian Månsson”. Marxistiska verk var inte så spridda bland svenska arbetare överhuvudtaget under början av 1900-talet.

Hur som helst så antog kongressen också ett uttalande angående situationen i Ryssland som låg före vad ens många ryska arbetarledare insett, nämligen att kongressen var övertygad om att den ryska borgerligt demokratiska revolutionen skulle föras vidare till en fullständig seger för den socialistiska revolutionen.

Att SSV till skillnad från de andra partierna som senare kom att ingå i den kommunistiska internationalen hade bildats redan innan oktoberrevolutionen i Ryssland 1917 och inte som en följd av denna, var både en styrka och en svaghet för partiets utveckling. Under det avgörande året 1918 var SSV mer förberett än t ex Rosa Luxemburgs helt nybildade parti i Tyskland.

Under de fyra kongressdagarna i maj 1917 så diskuterades den gatukamp som i princip pågick utanför fönstren först på slutet av sista dagen. Men väl där antogs ett manifest och därpå följde initiativ som visade att partiet visst kunde utgöra en framåtskridande ledning för kampen.

Manifestet uppmanade arbetarklassen att bara lita på sin egen kamp, att arbetarklassens befrielse måste vara dess egna verk. Vägen dit var en allmän arbetsnedläggelse och att arbetare på varje plats omedelbart uppmanades att bilda arbetarråd för den lokala ledningen av mass-

² Denna bok, som egentligen är en artikelsamling, finns på marxistarkivet: [Zenit om SKP/VPK](#)

aktionen. Tidpunkten för denna generalstrejk skulle vara när statsministern skulle svara på riksdagsmännen Brantings och Vännerströms interpellation för allmän rösträtt och åtta timmars arbetsdag.

Redan dagen efteråt stod det klart att LO inte tänkte utlysa en sådan strejk och då gick SSV i Stockholm ut med kallelsen till ett möte i Hornsberg den 20 maj. Nu talade vänstern själv direkt till arbetarna och uppmanade till strejk. Den kom att äga rum den 5 juni.

Vänstertidsskriften Stormklockan.

Hungerupproret 1917 – Västervik tände gnistan

Offensiv 29/3 2017 av Per Olsson

April 1917 var en månad som skakade Sverige. De många massaktionerna – strejker, demonstrationer och massuppvaktningar av myndigheter, inspektioner av vad som lagrats i butiker och storbönders lador – blev inledningen på den svenska revolutionen.

Under senvåren 1917 etablerades på många platser runt om i landet, åtminstone i embryonal form, ett lokalt arbetarstyre och demokratisk kontroll över livsmedelstillförseln.

En revolution är ingen enskild handling utan en process, som kantas av en serie av omskakande händelser och hastiga förändringar i politisk medvetenhet samt politiska stämningar.

Det mest otvivelaktiga kännetecknet för en revolution är massornas direkta ingripande i historiska händelser, eftersom de ”inte längre kan uthärda den gamla ordningen, bryter de ned de barriärer som avstänger dem från den politiska arenan, sveper bort sina traditionella representanter och skapar genom sitt eget ingripande den första grundvalen för en ny regim”, skrev den ryske marxisten och revolutionsledaren Leo Trotskij i förordet till *Ryska*

revolutionens historia och tillade att: ”Massorna slår inte in på revolutionens väg med en utarbetad plan för samhällets återuppbyggnad, utan med en stark känsla av att inte längre kunna uthärda den gamla regimen.” Detta skrevs mot bakgrund av revolutionen i Ryssland i februari 1917 (mars månad enligt dagens kalender), som störtade tsardömet och som sedan följdes av den socialistiska oktoberrevolutionen.

I Sverige var det just det faktum att massorna inte längre var beredda att acceptera den rådande ordningen som fick arbetande kvinnor och män att gå ut på gatorna och kräva bröd, lönehöjningar, kortare arbetstid och allmän och lika rösträtt.

Det började som en spontan proteströrelse. Först ut var de 200 kvinnor från Söderhamns skärgård som den 11 april tågade till Rådhusstorget för att överlämna en skrivelse till brödbyrån (en av många myndigheter som skulle ansvara för livsmedelsförsörjningen). I den skrivelse man överlämnade heter det bland annat: att vi ”få härmed uttala våra allvarliga betänkligheter mot den utfärdade förordningen om försäljning av gryn mot kort på nu gällande villkor. Vi vädja därför till vederbörande att åtgärder snarast möjligt vidtagas för att bereda lindring i nu rådande olidliga förhållanden”.

För att sätta ännu mer kraft bakom orden beslöt man sedan på ett stormöte dagen efter att rikta följande varning till de styrande: ”Blir det ej bättre förhållanden så måste vi taga saken i egna händer”.

Lokaltidningen Hälsinglands Folkblad skrev dagen efter, den 12 april, att det var en ”säregen och om tidens allvar vittnande demonstration som ägde rum i Söderhamn igår”. Den vittnade om allvar ja, men det tidningen menade var säreget – att kvinnor demonstrerade och reste krav – var ett framträdande och nytt inslag i den masskamp som följde.

Bakgrunden var det allvarliga läge som landet kastats in i efter år av högerstyre, tilltagande livsmedelsbrist och dyrtid (prisökningar och sjunkande levnadsstandard). Det blodiga första världskriget som hade rasat i Europa sedan 1914 bidrog självfallet till att förvärra försörjningsläget i ett Sverige som formellt sett var neutralt. Men den tyskvänliga hållningen hos

stora delar av överklassen, monarkin och de icke-parlamentariska högerregeringar (kungaministärer) som hade styrt sedan 1914 skärpte livsmedelskrisen.

Livsmedelsbristen förvärrades av regeringens politik, spekulationen, den dåliga lagerhållningen och att exempelvis kött och fläsk exporterades, samt att spannmål användes till djuruppfödning. År 1917 hade inletts med ransonering – varje invånare fick totalt 250 gram bröd och spannmål per dag, den redan alltför snåla ransonen sänktes sedan till 200 gram och då inräknades även gryn. Arbetare som utförde vad som definierades som tungt kroppsarbete kunde dock få så kallade påbrödskort på ytterligare 50 gram.

Efter dåliga skördar 1916 fördubblades priset på potatis, som hade blivit arbetshushållens huvudföda, under den hårda vintern 1917 och till sist försvann den nästan helt från marknaden. Det fanns inte mycket mer än rovor och kålrötter att mätta sig på. Men för kapitalisterna, spekulanterna (gulaschbaronerna) och andra som tjänade pengar på nöden och kriget var det särskilt goda tider. ”Illa ställt är det med oss, de fattiga folkklasserna, sedan de lyckligt lottade kunnat förse sig bättre”, som Frans Gustafsson sa när han talade inför 2 000 arbetare på Stora torget i Västervik den 16 april.

Svårigheterna att hålla bort hungern var en faktor som ledde till att människor revolterade. Men inte den enda. Revolutionen i Ryssland i februari/mars gav hopp och mod samt fick de vänstervindar som redan blåste att tillta. De revolutionära organisationernas styrka, särskilt bland arbetarungdomen, och det växande förtroendekapital som arbetarrörelsen hade blev en allt viktigare faktor efter masskampens första stora framgång i Västervik.

Lördagen den 14 april gick arbetarna vid ett stenhuggeri i Västervik ut i strejk. Tillsammans med byggnadsarbetare som också gick ut i strejk gick man sedan för att uppvakta kristidsmyndigheterna. ”Resultatet av uppvaktningen blev positivt, kanske överraskande positivt för arbetarna”, skriver Carl Göran Andræ i sin bok *Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna i Europa 1917-1918*. Redan dagen efter – på en söndag – utgick en skrivelse från fördelningsnämnden till stadens fullmäktige med krav på omedelbara aktioner för att trygga försörjningen. Enligt de uppvaktade myndigheterna ”gällde det att handla snabbt”.

Kampen hade gett mersmak. Under måndagen den 16 april lamslogs staden av en lokal generalstrejk. De strejkande samlades under dagen på Stora torget för att tillsammans och i organiserad form driva kampen vidare. Under hela dagen uppvaktas en rad krismyndigheter, butiker besöks och några beger sig till Holländska kvarn, som ryktas ha låtit mjölet ruttna, alternativt ha låtit säckarna fyllas med inte bara mjöl.

Ola Larsmo, som i sin roman *Himmel och jord* må brinna berättar om Västervik 1917, ger en livfull skildring av arbetarnas inspektion av Holländska kvarn: ”I ljuset från dörren lutade sig Karl fram och vände en av de närmaste säckarna ett halvt varv. Det var uppenbart att den stått där länge, där den mötte golvet hade en mörk fuktfläck bildats. Närmast väggen en tjock sträng av små, svarta råttlortar. Utan att se sig över axeln stack han handen i fickan och fick fram en fällkniv, drog ett snabbt snitt genom det fuktspröda jutetyget, stack ned handen. Fingrarna slog mot en skorpa av intorkat mjöl. När de bröt igenom möttes de av hårda klumpar, han drog upp sin kupade handflata. En lätt stank av mögel.”

Senare på kvällen enades man om en kravlista samt valde en kommitté med fem ledamöter som har uppgiften att ”framföra arbetarnas krav till vederbörande myndigheter och arbetsgivarna, samt att uppmärksamt följa behandlingen av dessa krav och att i övrigt på alla sätt verka för förbättring av arbetarnas förhållanden”.

I denna kommitté fanns representanter från både stadens LS (syndikalisterna), bland annat Frans Gustafsson, och från LO-förbunden. Kommittén kom snabbt att konstituera sig under namnet ”Arbetarkommittén av den 16 april 1917”.

Syndikalisterna samlade vid denna tid många revolutionära arbetare som opponerade sig mot LO-ledningens notoriska vacklan och rädsla för massaktioner. LO-toppen utgjorde under 1917-18 den mest konservativa delen av arbetarrörelsen och var ständigt på efterkälken, vilket skapade en fruktsam jordmån för såväl syndikalisterna som de socialister som arbetade inom LO-facken. Kampen tenderade att förena dessa krafter – både lokalt som i Västervik och snart även på riksplanet.

Den kravlista som arbetarna i Västervik samlades bakom skulle snabbt bli stommen i det aktionsprogram för omedelbara förbättringar som sedan utmejslades av de många efterföljande massdemonstrationer och strejker som präglade senvåren 1917.

I Västervik restes krav såväl till kommun och stat som till arbetsgivarna. Det finns starka röster för att fortsätta strejka, men på tisdagen hade samtliga arbetare återgått till arbetet. Bland kraven märks att de kommunala myndigheterna måste öka tillgången till påbrödskort, ”en bättre översyn över brödsädens förmalning verkställs (eventuellt genom en kommitté där arbetarna får säte)” och att de skatteskulder för arbetare som tjänade mindre än 3 000 kronor om året inte skulle drivas in. Gentemot staten reste man bland annat följande krav: ett stopp på livsmedelsexporten, gryn och dylikt undantas från brödransoneringen, kraftig beskattning av nöd- och krigsprofitörerna, skattebefrielse för alla personer som tjänar under 3 000 kronor per år och ett tillfälligt rusdrycksförbud (alkoholförbud).

De flesta arbetare hade en årslön som var betydligt lägre än 3 000 kronor och dyrtiden gjorde det omöjligt att betala alla de skatter och avgifter som ålagts dem, vilket i sin tur betydde att ett stort antal manliga arbetare (kvinnor saknade helt rösträtt) förlorade sin rösträtt. Över hälften av Västerviks röstberättigade arbetare hade till följd av ”obetalda utskylder” (skatteskulder) förlorat sin rösträtt vid denna tid.

Till samtliga arbetsgivare i Västervik restes krav på att levnadsstandarden skulle åter till förkrigsnivån, vilket betydde ett rejält påslag. Bland Västerviksarbetare fanns krav på en fördubbling av lönerna, men för att bibehålla enigheten formulerades kravet på full kompensation för att ”de viktigaste levnadsförnödenheterna höjts med 70 procent”. Det andra kravet var arbetstidsförkortning – 8 timmars arbetsdag. Om arbetsgivarna avvisade kraven skulle arbetarna svara ”med all kraft vi äro i besittning av”.

Till Västerviksarbetarnas kravlista skulle sedan genom kampen på andra orter tillfogas kravet på lika och allmän rösträtt.

I vilket fall blev Västervik också början till en upptrappad rösträttskamp. Kampen i Västervik vann påtagliga resultat och för en tid utgjorde arbetarnas organisationer en alternativ demokratisk makt i staden. Redan från första stund fick arbetarna igenom en sänkning av priset på mjölk och ved.

Tisdagen den 17 april sänkte handlarna priset på fisk och bröd. Samma dag fick man ökad tilldelning av påbrödskort. Framgångarna var slående, även om de inte blev bestående. Men skälen till det kan inte sökas lokalt utan berodde på den fortsatta samhällskrisen som kapitalismen och högerpolitiken orsakat: ”På flera företag framtvingades löneförhöjningar eller dyrtidstillägg, priserna på bland annat bröd, mjölk, kött och ved sänktes och staden upplät jord för potatisodling. Principiellt intressant är den faktiska maktställning som arbetarna uppnådde på vissa områden. Genom kommittén utövade arbetarna en varierande kontroll över sädesförmalningen, brödransoneringens genomförande och stadens potatisinköp. Fiskhandeln, eventuellt också handeln med kött, tvingades förbinda sig att först och främst förse invånarna i Västervik med livsmedel och representanter för arbetarna tillsåg att vinsten inte blev oskäligen hög. Dessa konkreta maktbefogenheter, uppnådda efter massmobilisering av stadens arbetarklass”, summerar Hans Nyström i sin bok *Hungerupproret 1917*.

Den framgångsrika kampen i Västervik gav arbetarna makten i staden och det var också genom kommittén som ordningen upprätthölls. Exemplet Västervik fick en enorm spridning. Från den 16 april och två veckor framåt var hundratusentals människor ute på gatorna för att kräva bröd, kortare arbetsdag och allmän rösträtt.

Samhället vreds snabbt till vänster och 1917 blev ett år av organisering; alla arbetarorganisationer ökade sitt medlemstal. LO:s medlemstal ökade med 32 procent till dryga 186 000 medlemmar och syndikalisternas medlemstal steg från dryga 9 500 till över 15 200, enligt Sigurd Klockares Svenska revolutionen 1917-18. I Västervik fördubblades syndikalisternas medlemstal och den 24 april 1917 beslutade den socialdemokratiska arbetarekommunen att lämna partiet och ansluta sig till det nya vänstersocialdemokratiska partiet som skulle hålla sin första kongress i maj 1917.

Hungermarscherna i Röda Ådalen 1917

Offensiv 26/4 2017 av Arne Johansson

De hungerprotester som inleddes av 200 kvinnor i Söderhamn den 11 april och tog fart efter ett mäktigt hungeruppror i Västervik den 16 april framkallade revolutionära frossbrytningar i hela Sverige våren 1917. Under de sista tio dagarna i april svepte en våg av hungerdemonstrationer genom nästan alla större orter.

Sin allra största omfattning fick de i Ådalens sågverksbygder, där dramatiken inför 1 maj också tillspetsades av agitation för en fritagning av den livstidsdömde Amaltheamannen Anton Nilson, som satt inspärrad i centralfängelset i Härnösand.

1 maj i Härnösand – en storslagen syn!

I Ådalen hade hungerprotesterna börjat den 21 april i Härnösand med att 1 200 demonstranter efter en uppvaktning av stadens myndigheter tågade runt i staden för att inspektera livsmedelslagren hos fem handlare, dock utan den sorts tvångsköp till nedsatt pris som senare skulle bli vanliga.

Men det var sågverkens arbetare som därefter satte takten. Som Björn Elmbrandt visar i sin bok *Hungermarschen i Ådalen 1917* hade reallönen för en hjälpsågare vid ett stort bolag som Kramfors AB minskat med 30 procent sedan 1913.

Att lönerna varit frysta samtidigt som matpriserna i många fall hade fördubblats under det pågående världskriget, då Nordsjön blockerats för viktig import samtidigt som livsmedel i stor skala skeppades till Tyskland, hade fått brödet och potatisen att dominera arbetarfamiljernas matsedel. När så bröd och mjöl ransonerades och potatisen helt försvann ur butikerna då myndigheterna plötsligt satte ett maximipris på den, blev detta den tändande gnistan. Vreden var också stor mot de spekulerande ”gulascher”, som ogenerat drev upp priset på böndernas potatis. Till ilskan bidrog fall av fusk som att mjölk ibland späts ut med vatten, samt att brödsäd användes till djurfoder och att mindre älvbåtar med livsmedel och hela djurkroppar gick ut till tyska båtar på Härnösands redd.

I Ångermanland var också missnöjet med den socialdemokratiska partiledningens och LO:s passiva borgfredspolitik gentemot ”regeringen Hungerskjöld” och munkavlestadgan för att tysta ungdomsförbundet och den interna vänsteroppositionen så starkt att hela partidistriktet med riksdagsledamoten Ivar Vennerström i spetsen hade gått med vänstersocialisterna under vårens partisplittring. Andra faktorer var en långsam återuppbyggnad av LO-facken efter nederlaget i storstrejken 1909 och att syndikalisterna var relativt starka på arbetsplatserna.

Oroligheterna tog fart när arbetarna vid Kramfors AB i industri-Ådalens hjärta lade ned arbetet sedan några vid namn ”De hungrande” hade satt upp ett anslag på grått papper som kallade till en: ”Stor hungerdemonstration idag kl. 2 e.m. med samling vid Schaktbron i Norrlimsta”. Dit strömmade då enligt Elmbrandt inte bara strejkande arbetare från Kramfors utan också från Björknäs, Frånö och Brunne.

”En ansevärd skara kvinnor kom marscherande från Lunde. Fackföreningarnas fanor fanns också med. Till slut var det närmare 3000 människor. Det var bitande kallt. Men stämningen var god.”

Vid möteslokalen ”Höga nöjet” i Kramfors valdes en delegation på fem män och fem kvinnor för att precisera några krav till kronofogden, som också var ordförande i kommunalnämnden. Till kungen och regeringen formulerades krav på större tilldelningar av bröd, att potatislagren skulle beslagtas och säljas på den allmänna marknaden samt att all livsmedellexport skulle förbjudas.

Kvinnorna, som varit de hetaste i diskussionen, hade hört att drottningen hade tagit med sig tio järnvägsvagnar med mat till sina släktingar i Tyskland. De ville varken gå med på kronofogdens försäkringar att detta var ”befängda rykten” eller att det inte skulle finnas några undangömda förråd.

Folkmassan gav sig därefter ut på landsbygden för att ”försöka klämma fram lite potatis” från traktens bondgårdar. Några större undangömda lager ska inte ha hittats. Men bönderna, som kände det heta trycket av den stora folkmassan, öppnade källarna och gick med på att sälja mjölk och potatis billigt.

– **Nu är det vi** som har makten och bestämma priserna och därefter skall ni rätta er, annars kommer vi igen, förklarade en arbetare enligt en polisrapport till den ende hemmansägare som vägrade att sänka mjölkpriset.

Den 26 april ville arbetarna i Kramfors som fått blodad tand utsträcka inventeringarna norrut längs Ångermanälven mot Nyland. Det var i praktiken en generalstrejk, som möjliggjorde en tidig morgonsamling av flera tusen arbetare.

Längs den tre mil långa vägen tillkom ytterligare strejkande från Frånö, Sandviken, Dynäs, Väja och Bollstabruk. Vid landsvägsskålet ovanför Berget anslöt sig enligt Elmbrandt 700 arbetare från Nyland och Marieberg till ett tåg på mer än 5 000 personer som det trots vårblöta och leriga vägar hade blivit omöjligt att hejda.

”Man kunde lika väl ha försökt stoppa en lavin. Det var ett skred av människor, uthungrade och förbittrade”, skrev Albert Viksten efteråt, som då var ansvarig utgivare för arbetartidningen Nya Norrland.

Till sist framme vid hamnplanen i Nyland hölls tal till de tusentals marschdeltagarna från en butiks balkong som blev en duell mellan vänstersocialdemokraten Viksten och syndikalisten Fritz Ståhl, känd som en av de tre huvudåtalade unga arbetare som fick sitta av fem års straffarbete för en hård konfrontation mot strejkbrytare och en länsman i de så kallade Sandökravallerna 1907.

Medan Viksten försökte dämpa kritiken mot bönderna och rikta missnöjet mot regeringens livsmedelspolitik och arbetsgivarna, ville Ståhl i stället framföra hälsningar från de revolutionära kamrater i Stockholm som han just besökt. ”Genom att som i Ryssland vräka undan kungatronen ska vi få mat”, förklarade han. Därefter frågade han folkmassan om den var beredd att frita den livstidsdömde Amaltheamannen Anton Nilson ur centralfängelset i Härnösand om myndigheterna inte släppt honom före den 1 maj. Därmed inleddes en kraftmätning om detta, som tillsammans med hungermarscherna nära nog framkallade panik hos Sveriges makthavare.

Folkmassans svar blev enligt uppgift spridda ja-rop, innan Viksten avbröt Ståhl och bad honom besinna sig och tänka över vad han sagt.

Vennerström tvingades därefter rusa ner i butiken för att avbryta ett försök till plundring, innan han återkom till balkongen för att i en ny polemik med Ståhl utropa ett avståndstagande från stöld och plundring.

I vilket fall togs sedan en timmas paus, då folkmassan i god stämning besökte Nylands affärer, där bröd och socker i god ordning köptes utan ransoneringskort, men till full betalning. En av misstag intryckt glasruta betalades utan prut.

Efter avslutande leverop för både Viksten och Ståhl lyckades arbetarna sedan koppla samman ett femtontal tomma öppna tågagnar och finkor till ett sällsamt kvällståg för mer än ett tusental demonstranternas tillbakaresa från Nyland.

”De proppade sig in i vagnarna, hängde i trappsteg och buffertar, klamrade sig fast på taken”, mindes Viksten. ”Till tonerna av Internationalen ger sig det 22 vagnar tunga tågsättet i rörelse, medan en vinande snöstorm piskar dem, som ej fått skydd inuti vagnarna”, beskrev Västernorrlands Allehanda.

Samtidigt som dessa ”uppträden i Ådalen” den 27 april framkallade stor upphetsning i Stockholms högertidningar, genomplöjdes Ådalen åter av fem sammanlagt lika stora inventeringsmarscher, med mellan 500 och 1 500 deltagare vardera i trakter som Skog, Ramvik, Bjärträ och Torsåker. Flertalet bönder accepterade utan vidare det erbjudna mjölkpriset på 16 öre litern, medan ett par bönder i Skogs socken som vägrade tvingades bä-ra demonstranternas fanor till dess att de gav med sig.

Hettan i kraven på potatis, mjöl och sänkta priser var samma kväll så hög med skrik på ”republik”, ”anarki” och fyrfaldiga hurrarop för revolutionen bland de 2 000 demonstranter som överröstade landshövdingen C.M. Ström utanför hotellet i Kramfors att denne beslutade att inkalla militären.

– **Det är inte vi som skriker**, det är våra magar som skriker!, ropade en arbetare som svar på landshövdingens försök att tysta ner dem.

Trots att arbetarnas egna ordningsmän förhindrade allt våld och försökte lugna landshövdingen beslutade denne direkt att kalla in militären.

Av de två kompanier från I28 i Sollefteå som skulle ha hållits beredda att ingripa mot eventuella oroligheter lyckades militärledningen samma natt bara skrapa ihop ett kompani för transport till Kramfors, sedan alla från bygden och som av olika skäl misstänkts vara opålitliga avskilts och i vissa fall getts tjänstledighet. Under dagen förstärktes detta kompani för säkerhets skull även med en kulsprutepluton från Sollefteå och ytterligare ett kompani från I20 i Umeå.

Medan soldaterna vid järnvägsstationen i Kramfors möttes av rop från demonstranter som ”Ge fan i det där, kom hit och ställ in er här” och leverop för ”kamraterna i vapenrock” talar vissa rapporter om bra-rop till svar och om spontana leven för revolutionen även bland dessa utvalda värnpliktiga under järnvägsresan till Kramfors.

Trots denna militära uppladdning vågade den syndikalistiske stuveriarbetaren Ragnar Nordborg i spetsen för en skara demonstranter samma dag lämna in en skrivelse till landshövdingen med ett ultimatum om att frige Anton Nilson senast kl tre på eftermiddagen den 30 april.

”Med kall och lugn beräkning har vi uppställt dessa våra krav och är vi fast beslutna att med vårt blod, om så fordras, besegla detta beslut. Vi tigga ej längre om rätten som nåd!”, löd slutklämnen.

Fritz Ståhl påstod samma dag i ett tal från balkongen på ”Höga nöjet” inför en stor folkmassa att det fanns en plan för en fritagning. ”Med lugn och besinning vinns ingenting. Jag vill inpränta i er revoltens anda, och medel har vi. Vi har knivar, yxor, dynamit och tändstickor. Anton Nilson ska ut”, påstås han ha sagt.

Att den svenska arbetarklassen sedan länge ville se Anton Nilson och de två andra Amaltheamännen frigivna visste alla, sedan den väldigaste opinionsrörelsen i sitt slag organiserat inte mindre än 1 650 opinionsmöten eller demonstrationer med uppåt en halv miljon deltagare och samlat in 129 362 namnunderskrifter i en störtflod av petitioner. Både i hungermarscherna och inför 1 maj upprepades dessa krav landet runt. Kraven var så starka att myndigheterna inte vågade ha Amaltheamännen i samma fängelse ens på Långholmen.

Även om den militära uppladdningen måste ha oroat också Fritz Ståhls anhängare hämtades mod av att stämningen även bland många av ”kamraterna i vapenrock” var upprorisk.

Bara tre dagar tidigare hade 200 soldater vid I28 i Sollefteå tagit ”bondpermis” genom att utan tillstånd delta på ett socialistiskt möte, för att därefter tåga tillbaka i samlad tropp till tonerna av Internationalen. ”Myndigheterna söker nu med ljus och lykta efter pålitligt folk, som, den militära drillen likmätigt, handlar, icke som människor, utan som maskiner. Men det är svårt att finna dylika dockor i dessa dagar”, skrev mötesarrangören Albert Viksten samma dag i Nya Norrland.

Parallellt med hungermarscherna förekom landet runt talrika soldatdemonstrationer i tydlig solidaritet med ungdomsförbundens antimilitaristiska agitation mot att militären skulle kunna skjuta på arbetare.

”Låt oss dra försorg om att den stora massan av militärer i Sverige utvecklas på samma sätt som i Ryssland. Vi måste skärpa den antimilitaristiska aktionen, på varje lägerplats omedelbart upptaga revolutionsarbetet”, hade Karl Kilbom, sekreteraren i det socialdemokratiska ungdomsförbundet, manat i förbundets tidning Stormklockan redan den 31 mars.

Allt detta skakade redan hela det gamla samhället styrt av kungahus, ämbetsmän, militärer, högerpolitiker och storfinans.

Den 29 april installerades även en kulsprutepluton från Umeå för att med ett 40-tal kulsprutor skydda fängelset i Härnösand mot alla försök att frita Anton Nilson.

Ännu viktigare för att avvärja en stormning var antagligen ankomsten till Kramfors från Stockholm av riksdagsledamoten Ivar Vennerström, som var chefredaktör för Nya Norrland och ordförande för det partidistrikt i Ångermanland som just hade brutit med Socialdemokraterna. ”Inga upplopp ska tolereras. Det är nog med Sandö 1907 och Amaltheaaffären”, löd Vennerströms budskap i ett brandtal inför 4 000-5 000 åhörare. I det uttalande som antogs kombinerades ett klart nej till det ultimatum som Ståhl agiterat för med en ”allvarlig vädjan” om snar amnesti för Amaltheamannen.

Även om Ståhl replikerade att han redan hade fått ”ja” till en fritagning från demonstranterna i Nyland och förklarade att ”vi har medel som tystar både kulsprutor och kanoner”, tycktes dock motviljan mot en stormning nu ha ökat även bland syndikalisterna. Detta trots att ost-kustbanans rallare påstods ha samlat ihop urholkade kålrötter, fyllda med dynamit.

I det arbetarråd som bildats av både vänstersocialdemokratiska och syndikalistiska arbetare i Härnösand, lovade de sistnämnda på kvällen den 30 april, efter ytterligare en dag av inventeringar, enligt ett trovärdigt vittnesmål som citeras av Elmbrandt att ”inga våldshandlingar skulle tillgripas”.

På kvällen besökte enligt samma källa också företrädare för arbetarrådet en man som skulle ha anmält sig som prickskytt. ”På natten sänktes ett antal hemmagjorda bomber i södra sundet”.

Till Anton Nilsons stora lättnad skrinlades den stormning, som inte bara betydde akut livsfara för honom själv. En stormning skulle också ha kunnat framkalla ett blodbad med katastrofala och oöverskådliga konsekvenser under ett första maj då hela landet, och inte minst i Stockholm, gick på helspänn.

Istället genomfördes en jättelik första maj-demonstration i Härnösand med enligt Elmbrandt 7 000-10 000 deltagare. ”Frihet åt Amaltheamännen!; Bort med de livsmedelsfördyrande parasiterna!; Leve revolutionen i Ryssland!; Utan militarism – inget krig!”, löd parollerna. På en banderoll stod texten: ”Mera bröd och frihet – Revolution”.

Ivar Vennerström talade själv om det hopp som den ryska revolutionen och den svenska hungerrevolten hade väckt, samtidigt som han fördömde inkallandet av militär. Syndikalisten Ragnar Nordborg talade därefter för direkta aktioner, men utan våld. Efter mötet samlades många utanför fängelset, men utan att någon stormning inträffade.

”Härnösand var ödsligt”, skriver Elmbrandt. ”Inga borgare på gatorna, man såg folk bakom gardinerna. Polisen höll sig undan enligt order”.

Ådalens hungermarscher var tillsammans med idén om en fritagning av Anton Nilson några av de mest laddade episoderna under revolutionsvåren 1917.

Stockholm skakas av potatisrevolution

Offensiv 4/5 2017 av Ruben Derkert

För hundra år sedan revolterade Söders fattiga arbetarbefolkning.

Den 5 maj 1917 rådde en stor livsmedelsbrist i Sverige, och inte minst på Södermalm i Stockholm. Den dagen samlades ett tjugotal kvinnor för att tvångsköpa potatis hos en handlare vid namn OP Jonsson.

Vid den tiden köptes i stort sett all mat med ransoneringskort, istället för pengar. Södermalm, som till skillnad från idag var en arbetarstadsdel där många av Stockholms arbetare och fattiga bodde och där stora delar av stadens industrier var placerade, drabbades hårt av livsmedelskrisen.

Krisen berodde främst på världskriget och att många bönder valde att sälja spannmålet dyrt till Tyskland, som kunde betala mer än de svenska handlarna.

Som Håkan Blomkvist påminner om i boken *Potatisrevolutionen* hade den 53-åriga kokerskan Lovisa Jonsson på väg hem från sitt arbete fått höra att det skulle finnas ett tiotal kilo potatis hos OP Jonssons Affär.

Handlaren som först ljög och inte sade sig ha någon potatis vägrade att sälja ett enda hekto till någon av de som försökte köpa den utan ransoneringskort. Ett flertal kvinnor, däribland silverpolererskan Clary Ählström och Lovisa Jonsson, vägrade att lämna lokalen förrän de fått köpa potatis.

Polisen tillkallades, som med våld försökte få ut dem ur affären, vilket orsakade ett stort liv på gatan. Efter bara en timme hade över 3-4 000 personer samlats utanför affären och längs med Skånegatan då ryktet gått både att handlaren hade potatis, men även att bylingen (polisen) slagit oskyldiga kvinnor och barn.

Förutom det brutala våldet, där polisen tacklade omkull Lovisa Jonsson så att hon ramlade och började blöda, ska även en av poliserna ha skrikit åt en av kvinnorna att "Du är förstas

byråskriften förstår jag”. Vilket betydde att ”Du är förstås prostituerad”. Repressionen mot den hårt arbetande befolkningen på Södermalm, som dessutom var på svältgränsen, visade sig i sitt råaste slag vid affären på Skånegatan.

När även Lovisa Jonssons dotter Cecilia Hansson blev brutalt nedtryckt på gatan efter ha försökt protestera mot polisens våld, fick åskådarna nog. Cecilia Hanssons protest kom senare under rättegången att grovt överdrivas av polis. Hon hade endast med en ihoprullad tidning harmlöst slagit en polis på huvudet, som en reaktion på det övervåld som polisen utsatte hennes mor för. Gatorna började genast eka med talkörer som ”Bort med polisen och fram med potatisen” och ”Släpp dem, era jefvla knölar”.

Stenar och flaskor haglade mot piketen som anlände för att föra iväg de gripna kvinnorna. Flera människor som endast gått ut ur sina bostäder för att se ”vad som stod på” greps då. Även de åtalades senare för upploppet, inte bara de som försökt inventera potatisen.

Inte bara polisen, utan även personer ur en högre samhällsklass fick en hel del snytingar av folkmassan under kvällen och en man som såg ut att komma från en högre samhällsklass fick fly Götgatan i en droska.

Förutom den vänstersocialdemokratiska tidningen Folkets Dagblad Politiken rapporterade samtliga andra tidningar till polisens fördel och mot kvinnorna, med underrubriker som ”horder av kvinnor har dragit fram på Södermalm och plundrat affärer”.

Folkets Dagblad Politiken intervjuade senare de åtalade, men skrev redan dagen efter kravallerna att: ”Polisens onödiga och fullkomligt vettlösa brutalitet väckte den starkaste harm hos ofrivilliga åskådare. Även om de har order från Stockholms blodtörstiga polismästare får de dock inte låta sina onda lidelser så fullkomligt ta överhand”.

Polisvåldets råa karaktär påverkades självklart av den våg av hungerprotester som svepte genom Sverige efter februarirevolutionen i Ryssland och arbetsnedläggelsen och arbetarrådets övertagande av den lokala makten i Västervik, som makthavarna fruktade skulle spridas till resten av landet. Inte minst strejkerna i Ådalen hade antagligen en inverkan på polisens brutala ageranden.

Dagen efter samlades över 500 kvinnor för att demonstrera för bröd på Södermannagatan, men skingrades av polisen efter bara några minuter. Sveriges socialdemokratiska vänsterparti kallade tillsammans med Syndikalisterna och vissa fackliga medlemmar av det gamla SAP redan veckan efter till demonstration den 5 juni, med uppmaning till allmän arbetsnedläggelse för alla arbetare och en demonstration mot hungerpolitiken, det brutala polis- och militär-våldet och för allmän rösträtt.

Flera exempel på den extremt patriarkala samhällsandan som många kom att reagera mot var också att de kvinnliga åtalade för hungerkravallerna på Södermalm hänades extra mycket och omnämndes som ”ogifta Ählström” och ”frånskilda Jonsson” i tidningarna, inte med sina fullständiga namn.

Av de 20 åtalade var 6 kvinnor och 14 män. Av dem dömdes 14. Alla åtalade kvinnor dömdes. Av alla 14 dömda var bara två över trettio och två under 18 år. Fyra kvinnor dömdes till dagsböter, förutom en som dömdes till tre månaders straffarbete. En kvinna dömdes också, men var fortsatt efterlyst då hon aldrig greps under upploppet. Sju av de åtalade männen dömdes till straffarbete i två till fem månader och en till fängelse.

I rättegången försvarade sig Clary Ählström med orden: ”Han var en drummel och att det icke passade sig för en gammal karl att knuffa omkull ett fruntimmer på gatan. En sådan karl, som kan slå ett fruntimmer, skulle stormas, ty då både kung, kejsare och fan kunde avsättas så kunde äfven konstapel nio, Johansson avsättas”.

Potatisrevolutionen – hundra år

Offensiv 10/5 2017 av Christer Rydén

– Borgarsvin! Stick härifrån! Med bland annat det tillmälet (baserat på en verklig händelse) gestaltade en gatuteatergrupp på tre personer på ett levande sätt hur de sociala motsättningarna kunde ta sig uttryck under ”potatisrevolutionen” på Södermalm i Stockholm 1917.

Gatuteatern var en del av en stadsvandring runt kvarteren på Nytorget i Södermalm, under guidning av historikern Håkan Blomqvist, som också skrivit boken *Potatisrevolutionen* och kvinnoupploppet på Södermalm 1917 – ett historiskt reportage om hunger och demokrati.

Minnesevenemanget började kl 13 i lördags, den 6 maj, på just Nytorget på Söder, där de hungerkravaller som går under beteckningen ”potatisrevolutionen” utspelade sig för jämnt 100 år sedan.

Eftermiddagen var uppdelad i tre större block: Först invigning med Vänsterns blåsorkester och tal av bl a Veronica Palm, ordförande i Samtidshistoriska institutets vetenskapliga råd, samt inte minst en levande och målande historisk exposé över de sociala striderna inte bara i Stockholms arbetar-Söder utan också i till exempel Norrköping och på andra arbetardominerade orter, mot bakgrund av ransonerings- och dyrtidsåret 1917, under först regeringen ”Hungerskjöld” (som den då sittande högerregeringen under Hammarskjöld med rätta och träffande kallades i folkmun) och sedan ytterligare en kungaministär.

Håkan Blomqvist gick i sitt tal igenom hur de så kallade gulaschbaronernas hamstring av ransonerade livsmedel såldes svart till överpriser till Tyskland, mitt under brinnande världskrig och avspärning av svenska handelssjövägar, vilket bidrog till att alltmer skärpa en redan påtaglig brist på livsmedel för de fattiga arbetarna i städerna.

I april 1917 exploderade protesterna mot hungern och matbristen, framförallt bland arbetarkvinnorna som var de som var närmast matborden och maten, när även sådant som potatis försvann från butikerna.

Under sitt tal och under de två påföljande symboliska stadsvandringarna på gatorna runtom Nytorget målade Håkan Blomqvist upp hur det hela först började som ett rykte på morgonen den 5 maj om att flera tunnor potatis fraktats in till butikerna i stadsdelen.

”Hopar av kvinnor” drog runt från butik till butik i området runt Nytorget, utan att hitta någon potatis att tala om.

Allteftersom dagen led svälde folkmassan ut från hundratalet arbetarkvinnor till tusentals arbetande kvinnor, män, ungdomar och även barn som krävde att potatisen skulle fram. Mot dessa sattes till slut 128 poliser in, både ridande polis med piskor och patrullerande poliser med sablar, som med hugg och slag försökte rensa gatan och bereda väg för den polispiket som skulle transportera de fyra gripna kvinnor som av det ansvariga polisbefälet antogs vara ”upprorsanstiftarna” till häktet.

Under de kravaller som blev följden formligen regnade makadamiserad gatsten, bräder och brädlappar från ett bygge i närheten över poliserna, kastade av upprörda arbetare som blev rasande över polisens brutala övervåld mot de arbetarkvinnor vars enda ”brott” var att de var less på ransoneringen, hungern och de hutlösa priserna på det lilla som fanns i matvaruväg. Slaget varade ända fram till midnatt i två omgångar innan polisen fick kontroll över gatan igen.

Under den andra och avslutande stadsvandringsvändan uppträdde som sagt en gatuteatergrupp på tre unga personer som punktvis illustrerade hur det med all sannolikhet gick till under det som 100 år senare har kommit att benämnas ”potatisrevolutionen”. De gestaltade bland annat den ovan nämnda verkliga händelsen, där en välbeställd person från Östermalm blev tvungen att fly in i en hattaffär för att undkomma en uppretad folkmassa av arbetare som led av hunger, näringsbrist och groteska klassklyftor mellan fattiga och rika och som råkat få syn på honom som en uppenbart välbärgad person som inte led någon som helst nöd.

Avslutningsvis berättade Håkan Blomqvist mycket levande och berörande om hur de häktades och senare dömdes för bland annat anstiftan till våldsamt upplopp till dryga böter och även flera månader långa fängelsestraff i vissa fall. Revolten var uppenbarligen något som satte sig i folkminnet, då det i slutet av året efter, 1918 – då det rådde en ännu värre situation för vanligt fattigt arbetande folk än året innan, smäll på allvar i Tyskland, då tyska flottans matrosar i Kiel gjorde myteri och vägrade att lyda order, vilket sparkade igång en massrörelse som på några få dagar och veckor störtade det tyska kejsardömet den 9 november 1918.

Dagen efter, den 10 november, anordnades en jättedemonstration med 10 000 deltagare, med en kolonn på 1 000 arbetarkvinnor i demonstrationsfronten som en påminnelse om hungerkravallerna året innan, med krav på bland annat allmän och lika rösträtt och 8 timmars arbetsdag.

Då och först då gav högern i riksdagens första kammare med sig och gick med på dessa arbetarrörelsens grundkrav – på ett villkor: att monarkin fick vara kvar. Vilket Socialdemokraternas ledning, Hjalmar Branting & Co, gick med på (något som för övrigt uppfattades som ett oerhört svek av många radikaliserade arbetare och unga på den tiden).

Som en allra sista slutkläm nämnde också Håkan Blomqvist hur ledsen han blev över att han visade sig ha fel om att det som av historiker kallas det demokratiska genombrottet i Sverige också ledde till att den s k reglementering av den omfattande prostitutionen i städer som

Stockholm upphörde. En expert på området konstaterade att det snarare krasst handlade om att det blev alltför dyrt att gynekologiskt tvångsbesiktiga förmodat prostituerade kvinnor två gånger i veckan – så de skickades direkt till anstalt i stället... .

Hunger på Södermalm

Offensiv 24/2 2017 av **Elin Gauffin** (bokrecension)

POTATIS REVOLUTIONEN

OCH KVINNOUPPLOPPET PÅ SÖDERMALM 1917
ETT HISTORISKT REPORTAGE OM HUNGER OCH DEMOKRATI

Del av omslaget till **Håkan Blomqvists** bok om Potatisrevolutionen

Första intrycket av Potatisrevolutionen är att det är en nätt liten bok. Andra intrycket, när läsningen tar vid, är förundran över hur en så liten bok kan innehålla så mycket.

Historikern Håkan Blomqvist berättar om en betydande del av arbetarhistorien, som har påverkat hela samhället, men som få känner till. Boken är ett måste för alla socialister som vill uppmärksamma att det har gått hundra år sedan det som också kallas ”den svenska revolutionen”.

Till skillnad från andra böcker i ämnet är den här inte så övergripande utan mer en djupdykning i just händelserna i maj 1917 på Södermalm, eller närmare bestämt södra Katarina.

Paradoxen i att kvarteren i nuvarande ”SoFo” som idag påstås vara Nordens restaurangtätaste för hundra år sedan var scen för hungerkravaller görs mycket tydligt och väcker en del tankar. För en som har bott i området är det otroligt intressant med de ingående beskrivningarna om hur det såg ut då, vilka hus som var byggda, var de röda småkåkarna från 1800-talet fortfarande finns kvar, liksom kartläggningen av alla stora industrier och arbetsplatser. Nog hade en anat att ”kapsylen” var kopplad till bryggerinäringen och att industrier låg där Stalands möbler ligger, men omfattningen av ”Stockholms industriarbetarstadsdel” har inte slagit mig förut.

Blomqvist laborerar med begreppet hunger. Hur hungriga var folk? Fanns det mer som låg bakom ilskan än handlare som gömt undan potatissäckar till sin egen släkt?

Vi får följa en rad personer under den 5 maj, nämligen de som blev gripna, åtalade och dokumenterade i rättegångsprotokollen.

Kvinnorna var de drivande. Kvinnosynen i samhället och kvinnornas legala status – utan rösträtt och att gifta kvinnor var omyndiga – är hisnande. Annat har inte ändrats och mycket av statens agerande känns igen från Göteborg 2001 – synen på upplopp, polisens taktik, rättegångarna. Domarna blev dock betydligt mildare än 2001, trots att de ekonomiska konsekvenserna för de dömda säkert var svårare.

För den som inte har läst så mycket om 1917 innan kan det var svårt att hänga med när Potatisrevolutionen rätt snabbt går igenom de olika politiska krafterna, högersocialdemokraterna, det nybildade vänstersocialdemokraterna och syndikalisterna och hur rörelsen påverkad av revolutioner i omvärlden gick vidare och till slut resulterade i kompromissen om allmän och lika rösträtt. Däremot ges en bra känsla för stämningarna på Söder och hur spontana upploppen var och hur de politiska grupperingarna senare försökte styra massan åt olika inriktningar.

Det ökade intresset för vår historia har delvis väckts av SVT:s populära dramatisering Fröken Frimans krig, som i julas sändes för tredje året i rad. Friman-serien utspelar sig några år tidigare kring 1908. Likväl är kompletteringar som Potatisrevolutionen absolut nödvändiga då SVT:s historieskrivning helt har skurit bort allt som händer runt omkring några medelklasskvinnor, rörelsen från gatan – som var aktiv redan då. Och framförallt arbetarkvinnornas roll.

Intresset märktes inte minst vid boklanseringen. Över hundra personer kom till den lilla Söderbokhandeln och alla 90 exemplar av Potatisrevolutionen sålde slut, inklusive skyltex. När jag ringer upp Håkan är han överväldigad över gensvaret.

Potatisrevolutionen ([se potatisrevolutionen.se](http://se.potatisrevolutionen.se)) är ett kollektiv med flera andra föreläsare såsom Kjell Östberg, Yvonne Hirdman³ och Rainer Andersson. De får så många förfrågningar att de måste tacka nej. Den 14 februari var det fullsatt på ABF-huset men också stort intresse bland en betydligt yngre publik på SSU Norra Real. Närmast väntar den 23 februari på Kafé Marx, Göteborg (Lagerhuset) den 7 mars och återigen ABF Stockholm den 8 mars.

I och med detta hundraårsjubileum så behöver alla socialister vara så aktiva det bara går i debatten för att inte bara väcka intresse för historien utan också för att få dagens arbetare och unga att använda slutsatserna från då till aktivitet idag – frågorna om klass- och könsförtryck är fortfarande inte lösta. Så länge som kapitalismen består genereras förödande orättvisor och nya hot skapas som till och med överskuggar de hippa kvarteren kring Nytorget.

Göteborg 1917: Upp mot 50 000 tågade för bröd och fred

Offensiv 4/5 2017 av Kristofer Lundberg

På åren 1917 hade tålamodet tagit slut för arbetarklassen av hunger och bristen på demokrati, över hela landet följde hungermarscher, bröduppror, demonstrationer och kravaller.

I städerna runt om i landet var det arbetarkvinnorna som startade upproren, så också i Göteborg.

³ Se Yvonne Hirdmans läsvärda bok om den svenska arbetarrörelsens historia: [Vi bygger landet](#)

1917: 1 maj i Göteborg, liksom i andra städer, blev rekordstort.

Livsmedelsförsörjningen försämrades drastiskt som ett resultat av kriget, handelsblockader och dålig skörd.

I maj 1917 utbröt ett svar från den fattiga arbetarklassen i Göteborg.

Förstamajdemonstrationen hade varit en massiv styrkeuppvisning. Parollen om fred och bröd hade fått en stor uppslutning, likaså stödet till den ryska revolutionen.

Bara fem dagar senare, den 5 maj 1917, samlades 40 000 - 50 000 personer till en massdemonstration i Annedal, Haga, Masthugget och Landala. I täten för rörelsen gick stadens kvinnor, arbetarfamiljerna hade tröttnat på den sociala situationen.

Ransoneringskortet (i början av 1917 infördes ransoneringskort på bröd, mjöl och gryn) var slut för de flesta. Bristen på potatis, bröd, smör, fläsk, mjölk och annat livsnödvändigt gjorde livet svårt. I staden hade demonstrationer pågått hela våren, men den 5 maj omvandlades de till massiva hungerkravaller.

”I Göteborg brast fördämningarna några dagar senare. Visserligen hade de ordnade demonstrationerna avlöst varandra under våren, men lördagen den 5 maj blev uppträdandena våldsamma”, skriver Mats Adolfsson i boken *Bondeuppror och gatustrider*.

Klockan 09.00 hade kvinnor samlats vid Majornas Ångbageributik med krav på att få köpa bröd. Samtidigt samlades kvinnor vid andra butiker för att få köpa potatis. Kvinnornas antal växte och de gick från butik till butik. Efter att ha nekats även på Redbergsvägen så samlades de på Johannesplatsen klockan 15.00. Bröd- och potatisköerna hade nu omvandlats till en demonstration för fred och bröd. En debatt fördes på plats om en demonstration skulle genomföras direkt eller skjutas upp till nästkommande dag. Från Johannesplatsen rörde man sig sedan gemensamt till Majornas Ångbageributik på Andra Långgatan. Kvinnornas antal var nu

uppe i 1 000 deltagare. Polis tillkallades för att utrymma butiken och skingra de som samlades utanför. Kvinnorna litade inte på att butikerna de besökte saknade bröd och potatis.

Efter att länge köat förgäves tog tålamodet slut den 5 maj.

Polisen, som befann sig i underläge vid butikerna, kallade på förstärkning. Brödköerna gick vidare till Olof Askunds butik på Övre Husargatan. Polisen som kände av stämningarna upprättade köer och uppmanade butiken att sälja varor till folkmassan utan kuponger.

Till och med paltbröd, som kunde köpas utan ransoneringskort, var slut. Arga kvinnor rusade i desperation till affärerna och krävde rätten att få köpa mat utan ransoneringskort. På de platser de förvägrades detta av butiksbiträden stormades hyllorna. Hungrande kvinnor med barnen i famnen stormade butikerna och plundrade för att föda sina familjer. Polisen mötte kvinnorna och lät sina sablar föra talan, vilket resulterade i att kvinnorna svarade med gatsten.

På kvällen anlände ridande polis för att återställa ordningen. Med dragna sablar attackerade poliserna de hungriga massorna. Arbetarna gjorde allt för att försvara sig. Nio arbetare fördes till sjukhus efter slaget mellan demonstranter och polis. Totalt sett demonstrerade tiotusentals denna dag.

Först flera timmar senare efter midnatt var det lugnt på Göteborgs gator. Men protesterna återupptogs dagen efter. Nu var den organiserade arbetarklassen också på fötter, demonstrationerna skedde till en början fredligt under ordnade former med sociala och politiska krav, framförallt krävdes rätten att få köpa mat.

Några plundringar ägde ännu in-te rum, då kravet på att få köpa mat utan ransoneringskort godtogs av de flesta affärsinnehavare. Arbetarna fick köpa mat med pengar och behövde inte några ransoneringskort.

Affärsinnehavarna gick med på kraven då de inte ansåg att polisen skulle kunna komma till deras undsättning. Butikshyllorna ekade tomma.

När alla butiker i området var tömda fanns ännu ett stort behov av mer. Runt om i hela Göteborg gick fattiga omkring och letade efter något att äta. De butiker som hade vägrat att sälja utan uppvisande av ransoneringskort hade nu tömts även de.

När arbetarna intagit en butik på Östergatan och Husargatan och rensat denna attackerade polisen. Ridande polis gjorde chocker mot arbetarna, som försvarade sig. Arbetarna krossade en fönsterruta och försåg sig med glas som de kastade mot polisen och deras hästar. Polisen fick retirera och kallade på förstärkning men kunde inte driva tillbaka arbetarna, vars antal uppgick till flera tusen personer. Polisen kallade på nytt på förstärkning. Ridande polis anlände, men insåg snabbt att de var för underbemannade för att hindra folkmassan. Polismästare Martin Kjellin tillkallade därför militär, men folkmassan fortsatte att öka.

Militär tillkallades från Göta Artilleriregemente för att förhindra protesterna att spridas och växa. Ordningen skulle återställas med vapenmakt om så krävdes. De styrande hade inte räknat med arbetarklassens beslutsamhet, kravallerna fortsatte.

Ett par hundra soldater från Göta Artilleri från Kviberg red ut längs med gatorna och arbetarna svarade med stenar och glasflaskor. Polis och militär gick till samlad attack mot demonstranterna, som försvarade sig kollektivt.

På de ställen som polis och militär lyckades skingra demonstranter återsamlades de snabbt på nytt, de hade ingen tanke på att retirera. 8 000 personer deltog nu aktivt i kravallerna. Polisen fick nu svårt att skydda sig mot stenar som kom från arbetarleden, vars antal växte i styrka.

Unga arbetare började bryta upp brunnslock efter gatorna för att försvåra för polis- och militärhästar att ta sig fram.

Arbetarna omringade och slet ner poliser och militärer från hästarna, vilka hade svårt att ta sig upp på hästryggarna på nytt, oskadade.

Gatustriderna hade nu spridit sig till Järntorget och Masthuggstorget.

Polisen gick hårt fram och högg med sina sablar. Många män och kvinnor skadades av huggen och fick uppsöka sjukhus för att sys. Sjukhusen fylldes med skadade demonstranter, polis och militär.

Det var de oorganiserade arbetarkvinnorna som var initiativtagare och i fronten. Det var resultatet av den sociala situationen, livsmedelspolitiken och polisens våld som utlöste kravallerna. Men Socialdemokraterna tog avstånd från händelserna: ”Så här får det inte gå till, inte ens under hunger”, menade de.

Borgarpresen gick till massivt angrepp mot arbetarrörelsens organisationer som ansvariga för kravallerna. Arbetarrörelsens tidningar riktade kritiken mot polisens och militärens våld. Brödupploppen resulterade i flera rättsliga processer där demonstranter dömdes till fängelse och straffarbete. Flera ungdomar dömdes till ungdomsanstalt. 30 personer dömdes för upplopp, andra dömdes för stöld i politiska domar som kriminaliserade fattigdom.

Samtidigt som hungerdemonstrationer spreds över landet ägde även militärdemonstrationer rum. Socialistiska agitatorer bidrog starkt till den växande antimilitaristisk. En del av socialisternas politik var bildandet av arbetar- och soldatråd.

Hungerprotesterna och hotet om revolution var ett viktigt del i demokratiseringen av Sverige. Allmän och lika rösträtt vanns som ett direkt resultat från hotet om en socialistisk revolution.

Seskarö 1917: Arbetarna avväpnar militären

Offensiv 4/5 2017 av Anton Lindbäck

De åtalade efter hungerkravallerna hyllades som hjältar vid hemkomsten. 1) Karl Enbuske, 2) Johan Emanuel Wass, 3) Herman Lokkinen, 4) Hugo Berglund, 5) Nestor Heiskanen, 6) Peter Lindbäck, 7) Yrjö Matikainen, ej på bild: Peter Leppushin.

Seskarö är en ö belägen i Haparanda skärgård som sedan slutet på 1800-talet snabbt hade växt till att bli ett av Norrbottens mer betydande industrisamhällen, med en befolkning på som mest 3 000 personer. 700 personer jobbade på de två sågverken som var belägna på Granvik och Sandvik. Seskarö utgjorde vid tiden för hungerkravallerna större delen av Nedertorneå kommuns befolkning. Haparanda stad hade som jämförelse ca 1 300 invånare.

Våren 1917 varken bar eller brast isen och förbindelserna mellan Seskarö och fastlandet var avbrutna. I maj var Sverige avspärrat från tillförsel av livsmedel från kontinenten och England, medan Seskarö i sin tur var avspärrat från fastlandet.

Levnadskostnaderna hade 1917 ökat med 60 procent från 1914 och sågverksarbetarnas reallöner hade sjunkit med 10 procent.

På kvällen den 25 maj hölls ett möte i Folkets hus med ett hundratal arbetare närvarande om det allt mer försvårade livsmedelsläget. Livsmedelskommissionen hade felbedömt behovet av påbrödskort.

Landshövdingen hade skickat en vagnslast potatis som räckte till 3-5 kg per person och 2 000 kg kålrötter, till stor del skämda och ruttna. Det som var ätbart gick snabbt åt.

Arbetarna visste att öns båda bagare, Oskar Jansson och J.O Eriksson hade stora brödlager, och av sitt överskott brukade Eriksson sälja till Haparanda. Slutsatsen blev att nöd bryter lag och arbetarna beslöt att införa en egen engångsransonering.

Alla skulle betala fullt pris för brödet och ingen fick heller köpa mer än någon annan.aktionen skulle ske kollektivt och solidariskt – om myndigheterna ingrep skulle alla som en man stå för det man gjort och ingen skulle kunna plockas ut som ensam syndabock.

Ett vykort som enl uppgift är skickat från ön 1969 på den lojale Oskar Janssons bageri.

En kollektiv aktion skulle tvinga myndigheterna att beakta den speciellt svåra situationen på ön.

Efter att mötet i Folkets Hus avslutats vid åttatiden begav sig ett hundratal mötesdeltagare till Oskar Janssons bageri. Troligtvis var bagaren informerad och gav sitt tysta medgivande genom att skicka hem sina arbetare och själv lämna ön med bageridörren olåst. Från bageriet köptes 372 kg hårt bröd.

Dagen efter samlades 200 man utanför J.O Erikssons bageri och bröt sig in och tvångsköpte 540 kg bröd. Denne bagare visade sig dock inte vara lika solidarisk med arbetarna, då länsmannen dagen efter anlände till ön med en inringd anmälan från bagare Eriksson där 16 personer namngavs.

Dagen därpå, den 28 maj, hämtades fyra arbetare till förhör på Granvikssågens brädgårds-kontor. där polisen, länsman och fjärdingsman, väntade. Informationen om de fyra männens gripande spreds snabbt genom samhället. Innan förhöret ens hade hunnit börja hade 300 personer samlats utanför kontoret och skanderade högljutt ”Släpp våra kamrater!”.

När länsman vägrade att lyda deras uppmaning så fritogs de istället av några personer som tog sig runt till baksidan av kontoret och hakade loss fönstret så att de fyra kunde krypa ut.

Samtliga som hade deltagit i brödköpen ville nu anmäla sig och man skulle sammanställa en lista, som skulle skickas in till åklagarmyndigheten så fort som möjligt.

Folkskaran återvände till Folkets hus, där man beslöt att listan med namn skulle skrivas i en cirkel så att inget namn skulle stå längst upp och därmed kunna pekats ut som syndabock. Man tvingade länsman och fjärdingsman att lämna ön genom att säga att arbetet inte skulle återupptas förrän så gjordes.

Dagen efter, under frukostrasten, märkte arbetarna på Granvikssågen att länsman och fjärdingsman återvänt, nu tillsammans med kronofogden och länsdetektiven. Istället för att återgå till arbetet kallade man till möte på Folkets hus.

Arbetarna beslöt att uppmana kronobetjäningen att lämna ön och avvakta namnlistan och att arbetet vid Granvik och Sandvik inte skulle återupptas förrän man lämnat ön. Detta gick inte kronofogden med på utan insisterade på att förhören var tvungna att komma igång.

Vid ett arbetarmöte beslöts det att man skulle ställa sig till förfogande för förhör mot villkor att inga häktningar skulle göras i samband med förhören och att man inte skulle kunna svara för följderna om det villkoret inte uppfylldes.

Granvikssågen.

På morgonen den 30 maj, anlände 50 man ur vad som kallades neutralitetsvakten i Haparanda. Nyheten om militärens ankomst spred sig som en löpeld genom samhället och folksamlingen utanför Erikssons bageri, där förhören ägde rum, växte under hela förmiddagen och uppgick snart till 1 000 personer.

En efter en hämtades personer in, men ingen kom ut och den väntande folkmassan utanför blev allt oroligare.

Talkörer stämde upp: ”Vi vill ha ut våra kamrater!” och man spelade ”Arbetets söner” på en vevgrammofon. När militärbefälhavaren nervöst befallde att man skulle upphöra med detta stycke svarade massan med att istället sjunga sången.

Massans protester blev högre och högre, till dess att man blev tvungen att avbryta förhören. Kronofogden läste från bron upp upprorslagen och befallde massan att skingra sig, annars skulle vapenmakt användas. När myndigheternas försök att skingra massan, bestående av såväl män som kvinnor och barn, misslyckades, befallde befälhavande kapten soldaterna framåt med fällda bajonetter. Ur massan kastade sig flera män fram för att avvärja militären. Några soldater gjorde starkt motstånd, men de flesta gav upp vapnen utan motstånd då man visste att detta inte var några upprorsmakare, utan hungriga arbetare. Den enda som sköt mot arbetarna var kaptenen som hann tömma sin revolver och såra två arbetare, en i låret och en i benet, innan han avvärjades. I tumultet rispades en av soldaterna i benet av sin kamrats bajonett. Militären flydde in i ett närliggande skogsbryn och kronofogden tvingades att ge

order om att militären skulle avlägsna sig från ön. 24 gevär och två revolverar beslagtogs och gömdes.

Tidigt den 31 maj lade isbrytaren Simson till vid Sandviks ångbåtsbrygga. Ombord fanns två infanterikompanier, ett kulsprutekompani samt några sjukvårdare. Förutom gevär medfördes fyra kulsprutor och 60 lådor ammunition. Varje man var utrustad med 50 skarpa skott. Simson hade avgått från Luleå där de värnpliktiga togs ombord föregående natt. Trots den sena timmen hade ryktet spridit sig bland Luleåborna och en stor skara hade samlats på kajen för att protestera mot militärens ingripande och bland annat sjungit Internationalen.

Ytterligare 125 soldater landsteg på Seskarö på eftermiddagen och dagen därpå anlände jagaren Vale. Fullständigt belägringstillstånd rådde och ockupationsstyrkorna på ön uppgick nu till 500 man.

Söndagen den 3 juni såg det krigiskt ut på Seskarö, tyckte Norrbottens-Tidningens utsände: ”Militär posterade bryggan vilken den civila befolkningen avskurits från genom ytterligare en postering. I skogsbrynet vid Sandviks huvudkontor vimlade det av uniformer mellan tälten. Jagaren Vale låg för ankar ute på fjärden och den med kulspruta bestyckade motorbåten vittnade om extraordinära bevakningsåtgärder”.

Två av de anhållna arbetarna kommer hem från fängelset.

Telefonsamtalen till ön censurerades och telefonstationen bevakades av militär. Alla båtar var tagna i beslag, vilket var ett hårt slag för fiskarbefolkningen som inte kunde se till sina redskap. Ingen fick lämna ön utan ett av myndigheterna utfärdat tillstånd. Arbetet vid Sandvik hade återupptagits, men låg nere vid Granvik på grund av en brist på arbetskraft då säsongarbetarna från fastlandet hade övergett ön i förskräckelse. Klockan halv tio på förmiddagen anlände landshövding Walter Murray till ön med en båt fullastad med mat. Han hade genast begett sig hem till Norrbotten från sitt kommittéuppdrag i Stockholm när han hade fått höra vad som hänt på Seskarö.

Efter att ha hört sig för om det kritiska livsmedelsläget av militären, kronofogdemyndigheten, sågverksförvaltarna och handlarna samlade han till möte på Folkets hus. Väl där fick han tala i dörröppningen på grund av den stora folkmassan. Han meddelade att ett livsmedelsråd skulle bildas, att militären skulle lämna ön och att efterspelet skulle bli lindrigt om Seskaröborna i sin tur lovade att hålla sig lugna och att de beslagtagna vapnen skulle återlämnas.

Domen för de totalt arbetare som deltog i avvapningen blev fängelse för upplopp och uppror, men ingen kom att ses som förbrytare, utan som hjältar.

I en intervju från 1962 berättade Hugo Berglund, som var en av de som blev fängslade, om när de blev frisläppta: ”Vi blev bra bemötta. Inte behövde vi skämmas för det inte”.

Under hungerkravallerna präglades Seskarö av en enorm solidaritet. Den lilla brukar- och fiskarbefolkningen, som annars förhöll sig reserverat till arbetarnas politiska strävanden, såg 1917 att arbetarna led och delade med sig av sina egna produkter så långt dessa räckte. Seskaröarbetarna hade stort stöd i Norrbotten. Från flera orter kom uppmaningar till landshövdingen om att militären skulle avlägsnas från ön.

Innan Seskarö belägrades hade två arbetare omedelbart efter avvapningen av militären tagit sig över till Karlsborg där ett allmänt arbetarmöte hölls den 1 juni, som uttalade att om inte militären avlägsnade sig från Seskarö skulle Karlsborgsborna göra gemensam sak med Seskarökamraterna som hade fordrat bröd, men fått militär och kulsprutor.

Norrskensflamman och den liberala Norrbottens-Tidningen tog parti för arbetarna och fördömde myndigheternas åtgärder om att sända ”Bly istället för bröd” och ”Kulsprutor istället för mat” till Seskarö. Även den opolitiska Haparanda Nyheter tog arbetarnas parti. Högertidningarna Norrbottens-Kuriren och Haparandabladet försvarade myndigheternas åtgärder. Kuriren kommenterade ironiserande händelserna och sa att detta var slutet för republiken Seskarö.

Seskaröborna hämtar soppa från ett av de efter landshövdingens besök upprättade soppköken.

Haparandabladet beklagade sig över ”Länsvänsterpressens jublande skadeglädje och hejdlösa lögnier med anledning av myndigheternas svårigheter” och att man direkt eller indirekt skulle ”tilljubla störrarna av den bestående samhällsordningen”.

Sågverksindustriarbetareförbundets styrelse bistod med 2 000 kronor till rättshjälp åt de åtalade och Norrskensflamman anordnade en insamling som fick ihop 3 087 kronor.

Arbetarnas strategi att kollektivt svara för sina gärningar möttes av myndigheternas medvetna strategi som gick ut på att försöka utse och ställa till svars syndabocker som med nöd och näppe skulle kunna bevisas vara ledare. Detta skulle få arbetarnas aktion att framstå som en produkt av uppviglare, vilket reducerade den politiska effekten. Om arbetarna kunde bevisas vara vilseförda skulle detta vara argument för att arbetarna inte var mogna för den politiska demokratin.

Arbetarnas seger ökade länge i borgarklassens medvetande. Fjorton år senare, under händelserna i Ådalen 1931, fick trupperna innan de skickades till Lunde förmaningen: ”Kom ihåg en sak – inget nytt Seskarö”.

Den röda ön

I Norrbotten hade 8 000 arbetare deltagit i storstrejkerna 1909. När sågverksarbetarna tvingades tillbaka till fabriker var det ett stort nederlag.

Det politiska klimatet var hårt och arbetsköparna straffade arbetarna hårt med repressalier där man bland annat krävde skriftliga lojalitetsförklaringar för att man skulle få behålla jobbet och strejkledare svartlistades.

Möjligheten att bygga upp en arbetarrörelse försvårades av att kringresande politiska agitatorer hade svårt att hitta platser att hålla sina föredrag på i samhällen som inte hade någon samlingsplats för arbetare.

På Seskarö var det inte lika illa. Där kunde svartlistade sågverksarbetare få jobb och där fanns möjligheten att hålla möten utan att de avbröts av ilska sågverksförvaltare. Det fanns även en inflyttad politisk medvetenhet som hade smittat av sig på dem som kom från de religiöst präglade och mer konservativa bondbyarna i Norrbotten.

På Seskarö växte den politiska föreningsverksamheten, idrottsrörelsen och nykterhetslogerna sig starka och den socialdemokratiska arbetarekommunen bildades tidigt. Många av Seskarös sågverksarbetare var medlemmar i det socialdemokratiska partiet.

I valet till riksdagens andra kammare år 1914 blev Socialdemokraterna, som sakta men säkert fått ett stöd bland arbetare och småbönder i Norrbotten, största parti med 53,7 procent. På Seskarö röstade samtliga utom två på Socialdemokraterna.

Socialdemokraternas tidning Norrskensflamman lästes troget på Seskarö i många år. Kringresande agitatorer som Kata Dalström bearbetade arbetarna under flera år och den ryska revolutionen tände en glöd i de hårt ansatta arbetarna.

Livsvillkoren var hårda, med stor fattigdom och svält under krigsåren i Norrbotten.

Vid socialdemokratins splittring i början av 1917 gick hela partidistriktet i Norrbotten med i det nya Sveriges socialdemokratiska vänsterparti (SSV) och Norrskensflamman blev en av SSV:s tre dagstidningar. SSV skulle år 1921 bli Sveriges kommunistiska parti (SKP). Hungerkravallerna satte djupa spår i sågverksarbetarna, som under många år skulle göra dem mycket radikala.

År 1936 röstade 90 procent av öborna på Socialdemokraterna eller på kommunisterna (SKP).

5 juni 1917: Generalstrejk i ett belägrat Stockholm

Offensiv 31/5 2017 av Elin Gauffin

Den klassiska bilden från Stockholm den 5 juni: Branting i mitten med käpp omgiven av ridande polis.

I Offensivs artikelserie om upprorsvåren i Sverige 1917 har vi nu kommit till kulmen. Denna ägde rum den 5-6 juni och innehåller ett nybildat revolutionärt inriktat vänsterparti, massdemonstrationer, generalstrejk i huvudstaden samt bildande av ett arbetarnas landsråd. Socialister som idag känner motvilja mot firande av den 6 juni i nationalismens och de gamla kungarnas anda har alltså andra skäl att uppmärksamma datumet.

Kravet på generalstrejk hade växt under hela våren 1917. I april hade hungerprotester brutit ut över landet, den så kallade potatisrevolutionen, orsakad av brist på livsmedel samt prisrusningar i första världskrigets och krigspolitikens spår.

Det var ibland, men oftast inte, fråga om kaosartade upplopp, utan mer om organiserade arbetarstyren av livsmedelsfördelningen. Till detta fogades både lokala krav och ofta krav på samhällsförändringar så som åtta timmars arbetsdag, frigivande av Amaltheamännen och allmän och lika rösträtt. Totalt sett deltog i april 300 000 i potatisrevolutionen. Utöver detta demonstrerade en halv miljon på arbetarnas dag den första maj, varav 100 000 i Stockholm – en fjärdedel av stadens befolkning.

I mitten av maj bildades, som Offensiv beskrivit mer ingående tidigare [se ovan], Sveriges socialdemokratiska vänsterparti (SSV) utifrån den vänsteropposition som högerledningen för Socialdemokraterna hade kastat ut ur sitt parti i februari. SSV hade så snart det stod klart att LO inte tänkte använda strejkvapnet samlat arbetare till ett massmöte med Stockholms fackklubbar. Detta möte beslutade om att ”lägga ner arbetet” i huvudstaden. Datumet skulle vara den dag då statsminister Carl Swartz skulle ge svar på S-ledaren Hjalmar Brantings och

vänsterriksdagsmannen Ivan Vennerströms interpellationer för rösträtt, åtta timmars arbetsdag och höjda arbetarlöner.

Rainer Andersson skriver i *Om bara vi vill*, så går det, att varje arbetsplats uppmanades att diskutera och besluta om de skulle vara med eller inte.

Denna arbetaruppladdning gjorde att statsministern drog ut på tiden för svaret. Planen var att bemöta generalstrejken med pålitliga militära förband, som inte tog arbetarnas sida, och sådana hittades inte i en handvändning.

SSV fick med bara en dags varsel reda på att interpellationssvaret skulle komma den 5 juni och delade samma morgon ut 50 000 flygblad på arbetsplatserna som uppmanade till arbetsnedläggelse.

Denna dag marscherade tusentals arbetare från stadens alla delar till Gustav Adolfs torg utanför riksdagen. 30 000 strejkade och demonstrerade.

I riksdagen hade statsministern levererat ”svaret” att kungen fick avgöra vad som skulle göras efter valet om några månader. Medan Branting yttrade att ”då ses vi i valkampanjen”, varnade Vennerström regeringen för att framkalla en revolution genom sin ovilja till demokratiska reformer.

Partikollegan Zeth Höglunds kampappell ljöd: ”När regering och riksdag visat sig maktlösa, då är tiden inne för gatans parlament att tala, då måste folket ta sin sak i egen hand. Leve massrörelsen, leve gatans parlament” (Håkan Blomqvist: *Potatisrevolutionen*).

Samtidigt med dessa ord trängde ljuden från just gatan in i riksdagssalen. Men gatans fredliga samling för demokrati och bröd besvarades av staten med sablar och hästar i det som kom att kallas blodbadet på Gustav Adolfs torg.

Där gjorde ”poliser med dragna sablar och till häst chocker mot de frammarscherande, överraskade, obehäpnade arbetarkolonnerna. Redan de första rappen av polispiskorna framkallade våldsamt vrede bland arbetarna, och de gick spontant till motattack med stenar och lösa föremål. En poliskedja över Strömgatan gav vika och arbetarna stormade fram på torget. Men polisen fick ytterligare förstärkning och gjorde nya chocker. Många arbetare, män och kvinnor, blev svårt slagna eller fick djupa huggsår och måste bäras bort” (Knut Bäckström: *Arbetarrörelsen i Sverige*⁴).

Hjalmar Branting hade kommit ner på torget och höll själv på att bli nerlagen av polisen. Arbetarmassorna återsamlades istället vid Folkets Hus på Norra Bantorget. Där försökte Branting lugna ner stämningen genom att från en balkong uppmana folket att gå hem och invänta riksdagsvalet till hösten. Men hans tal överröstades av ropen underifrån: ”Storstrejk! Storstrejk!”.

Även SSV:s Carl Lindhagen undvek att appellera till massornas vilja till strejk. SSV:aren Einar ”Texas” Ljungberg tog däremot till orda och talade för en generalstrejk, men också för att en sådan kräver centralisering och ledning. Massmötet biföll att återigen göra en framställan till LO omorstrejk över hela landet med krav på snabbt svar, för att därefter återsamlas redan nästa dag i ett nytt massmöte, på Hornsbergs hage.

Den 6 juni samlades mellan 10 000 och 20 000 i nämnda hage. Genom att skjuta en svängbro åt sidan förhindrade demonstrationsvakterna att militär från Karlberg kunde ta sig över Karlbergskanalen och angripa massmötet. Dock hittades flera polisinfiltörer som kastades ut. Mötet ställde sig bakom ett upprop som föreslogs av Sveriges Socialdemokratiska vänsterparti, SAC, ungsocialisterna, Socialdemokratiska ungdomsförbundet, Svenska fackopposi-

⁴ På marxistarkivet: [Arbetarrörelsen i Sverige \(del 2\)](#).

tionen, Sjömansunionen, ett stort arbetarmöte i Göteborg, 16 aprilkommittén i Västervik, Södertälje FCO, arbetarråden i Västerås, Härnösand, Lottefors och Skene samt föreningarna Soldater och arbetare i Stockholm, Göteborg, Västerås, Vänersborg och Karlsborg.

Genom handuppräknning valdes ett Arbetarnas Landsråd bestående av nio representanter för att leda kampen för lönehöjning, åtta timmars arbetsdag, amnesti åt politiska fångar och skrotandet av militärövningar.

Under vårens hungermarscher hade 40 lokala arbetarråd bildats, som övervakade löne- och prisutvecklingen samt motverkade åtal för deltagare i kravaller och demonstrationer med mera.

Manifestet den 6 juni var redan förberett sedan tidigare på ett möte den 25 maj med bland andra SAC, SSV, Sjömansunionen och Fackoppositionen. Där hade vänstern och syndikalismen kompromissat fram ett program med socialistiska krav, men tyvärr utan rösträttskravet. ”I de organisatoriska frågorna var man snart ense: en ledning skulle skapas i form av ett centralråd eller strids- och propagandarád och denna ledning skulle bygga på lokala arbetarråd runt om i landet” (Carl Göran Andrae: *Revolt eller reform*).

Här nåddes kulmen och med sommaren dalade kampen igen. Under våren hade två parallella kamper ägt rum. Dels den mellan arbetarna och överklassen, skyddade av statens militär och polis, dels den mellan arbetarrörelsens revolutionära falang och den reformistiska. Revolutionen i Ryssland som startat i februari och vars första offer blev tsaren hade gjort ett enormt starkt intryck på klasskampen i Sverige. Både socialister och konservativa hade sett hur en avgörande punkt var när kosackerna, ridande militär, lät de revolterande massorna passera utan att ingripa. För att inte dränkas i blod behöver arbetare i varje revolution vinna över eller avvärja militären. De meniga soldaterna är söner av folket och om de kan nås av budskapet att arbetarna kan utgå med seger kan de gå över till sina bröders och systrars sida. Med det Socialdemokratiska ungdomsförbundet i spetsen hade också en väldig agitation utvecklats för detta budskap.

Håkan Blomqvist skriver i artikeln ”Väpnade arbetargården för ordning och folkskydd” att under hungerupproret i Västerås den 19 april 1917 manade 9 000 arbetare till militären på Västmanlands regemente att: ”Kom ihåg ifrån vilken klass ni utgått, kom ihåg att ni, liksom vi, är offer för ett orättvist samhällssystem”. Och 600 värnpliktiga marscherade ut från regementet, bort från sina befäl och anslöt sig till arbetarna under hurrarop för revolutionen. Liknande förbrödningar och protestaktioner från värnpliktiga ägde rum vid minst 19 tillfällen runt om i landet. Längst gick det i Seskarö den 30 maj då 50 militärer som anlät till ön i Haparandas skärgård där arbetarna gjort uppror mot hungern avväpnades och drevs på flykt.

När makten märkte av tendenser till att statsapparaten kunde vittra sönder påbörjades ett försök att bygga upp en frikår. Med polisledningen i Stockholms godkännande upprättade generalmajor Balck ett borgargarde som värvade medlemmar bland studenter, statstjänstemän och från högerns ungdomsförbund. I förlängningen skulle en sådan kraft kunna innebära ett fascistiskt maktövertagande och arbetarrörelsens krossande.

I Stockholm förbjöds nu värnpliktiga att delta på socialistmöten. Socialdemokratiska ungdomsförbundet och de syndikalistiska ungsocialisterna hade bildat Föreningen Soldater och Arbetare som en reaktion mot det bruna stöveltrampet. När nyheten kom ut om borgargardet uppmanade vänstern till arbetarbevapning inför förstamajfirandet i Stockholm. Då backade högerregeringen och upplöste borgargardet efter en hetsig debatt i riksdagen. Man kan än-då fråga sig varför inte, med detta i åtanke, fler funktionärer hade mobiliserats till den

5 juni för ett bättre skydd av massdemonstrationen. Nu när den blev blodigt attackerad hade frågan bättre kunnat utnyttjas till en ny organisering.

Även tidningen Social-Demokraten lade hela skulden för de värsta kravallerna på 15 år på polisen: "Åter har blodet flutit i folkets kamp för medborgerliga rättigheter och åter vilar ansvaret på en huvudlös polisledning samt dess brutala och vettlösa redskap" (Andersson). Den politiska striden mellan vänster och höger inom arbetarrörelsen hade pågått i många år och 1917 tagit kvalitativa steg med högerns partisprängning och vänsterns bildande av SSV. Radikaliseringen tog sig också uttryck i form av syndikalismens starka tillväxt. Nu gällde det vilken inriktning som kunde få majoriteten med sig. SSV hade 30 000 medlemmar vid sitt grundande mot 100 000 i Socialdemokraterna. SAC:s medlemstal steg under 1917 från drygt 9 500 till 15 200 vid årets slut, och LO:s medlemstal ökade med 32 procent till drygt 186 000.

En organisatorisk fråga som debatterats inom arbetarrörelsen var den fackliga kollektivanslutningen till S. SSV valde individuellt medlemskap för att få upp den politiska nivån och aktiviteten i det nya partiet. Det gjorde dock att S-högern hade ett försprång i sitt inflytande över fackföreningarna. S-ledarna var också fortfarande populära bland arbetarmassorna. Till exempel Per Albin Hansson, som talade på en demonstration med 20 000 deltagare utanför riksdagen den 21 april och där valdes för att framföra arbetarnas krav.

S-högern var också snabba med att reagera i den upproriska situation som uppstod under våren. Riksdagsgruppens förtroenderåd tog initiativet och bildade den 7 maj en "1917 års arbetarkommitté" med Herman Lindqvist och Ernst Söderberg från LO. Kommittén syftade till att leda in upproret på författningsförändringar – för allmän rösträtt – och varna arbetare för att åsidosätta myndigheter. Branting hade först tyckt att storstrejkskravet kunde vara ett tänkbart medel medan LO:s Herman Lindqvist sa nej då en storstrejk kunde bli "början på något annat" (läs revolution) och det ville inte LO ta ansvar för. Lindqvist var också betecknande nog en av de få riksdagsmän som satt kvar i plenasalen den 5 juni när andra gick ut för att se vad som hände på Gustav Adolfs torg.

På möten den 14 och 20 juni för fackföreningarna i Stockholm utövade representanter för Landsrådet en stark opposition med ca en tredjedel av rösterna, men fick inte igenom förslaget att 1917 års arbetarkommitté och Arbetarnas Landsråd skulle samarbeta. LO beslutade i augusti att det var förbjudet för LO-anslutna att delta i strejker och aktioner utlysta av syndikalister eller annat "obehörigt håll". De gjorde allt för att rikta in rörelsen mot valet. Valet blev inte det genombrott för SSV som partiet hoppats på (SSV fick 8 procent, mer om det senare). Partiet var fortfarande nytt och behövde prövas av arbetare i kampen.

Exemplet med generalstrejken i Stockholm och massmötet i Hornsbergs hage var egentligen ett föredöme. När LO-ledningen vägrade utlysa strejken hade Landsrådet möjligen kunnat bygga upp för fler regionala strejker på det sättet, för att stärka självförtroendet och på egen hand sätta datum för en riksomfattande protestdag och genom detta stegvis kunnat vinna förtroende också för SSV i takt med arbetarnas egen organisering och uppbyggandet av rörelsen.

Men rörelsen hade också nått sin kulmen för denna gång, samtidigt som blickarna riktades mot höstens val. Hungern avtog också något genom handelspolitiken, sommarens skördar samt att en del folkkök och kommunala bispisningar upprättades och de spontana hungerupploppen avstannade.

Men revolutionsåret var ännu inte slut. Längre fram kommer vi att se hur temperaturen åter stiger med hjälp av stormvindar både från öster och söder. Andrae menar att rådsrörelsen under hösten 1917 inte märktes mycket, utan använde sina små krafter till att förbereda för de nya hungerdemonstrationer som väntades till våren 1918.

Händelserna den 5-6 juni var ett test för det bara tre veckor gamla SSV. Hans Nyström skriver i Hungerupproret 1917 att ”Situationen på kvällen den 5 juni var att det nya vänster-socialdemokratiska partiet för första gången sedan hungerrörelsens upptakt i april 1917 lyckats gripa det politiska initiativet. Ute i landet tycks visserligen strejkparollen inte ha rönt någon stor efterföljd ... Men för ett ögonblick var Branting och hans anhängare otvivelaktligen överflyglade. Tidningen Politiken konstaterar triumferande att – Massrörelsen har fått sitt elddop och den låter sig sannerligen ej slås ner av lejda mördare. Det för frihetens sak gjutna blodet ropar efter hämnd och det ropet ska ej tystna förrän mördarna fått sin lön.” Carl Göran Andrae konstaterar att Arbetarnas Landsråd kom att utöva en inte obetydlig inverkan på opinionen inom arbetarrörelsen. Till skillnad från ”1917 års arbetarkommitté” uppfattades kraven i landsrådets manifest som angelägna för arbetarna landet runt och även handlingsprogrammet med krav på aktion och enighet som innefattade hela arbetarrörelsen sågs som positivt. Däremot hade landsrådet små ekonomiska och personella resurser att bygga upp den fortsatta rörelsen under sommaren.